

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Кафедра міжнародного права та галузевих правових дисциплін

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

за темою:

**ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В СТАТУТІ МІЖНАРОДНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ**

Виконала:

здобувачка 2 курсу, групи ММ-21з
освітньо-професійної програми «Міжнародне
право»
спеціальності 293 «Міжнародне право»
Кучер Дар'я Максимівна

Науковий керівник:

Пилипенко Володимир Пилипович
доцент кафедри міжнародного права та
галузевих правових дисциплін Київського
університету права НАН України

Рецензент:

Андрусів Валерій Григорович
кандидат юридичних наук, вчений секретар,
завідувач кафедри кримінального права та
процесу Київського університету права НАН
України

Робота допущена до захисту в ЕК

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____

(П.І.Б., науковий ступінь, вчене звання, посада)

Реєстрація

номер

дата   підпис завідувача кафедри**Рекомендовано
до захисту**

підпис наукового
керівника

ініціали,   прізвище наукового керівника**Результат захисту**

оцінка

дата   захисту**Голова ЕК**

підпис

ініціали,   прізвище**Члени ЕК**

підпис

ініціали,   прізвище

підпис

ініціали,   прізвище

підпис

ініціали,   прізвище

підпис

ініціали,   прізвище**Секретар ЕК**

підпис

ініціали,   прізвище

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ**

Направляється студентка Кучер Дар'я Максимівна до захисту магістерської роботи

Освітній ступінь «Магістр»

Освітньо-професійна програма «Міжнародне право»

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

Галузь знань: 29 «Міжнародні відносини»

На тему: «Злочини проти людяності в статуті Міжнародного кримінального суду».

Магістерська робота і рецензія додаються.

Завідувач кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін КУП НАН України,

Довідка про успішність

Кучер Дар'я Максимівна за період навчання за спеціальністю 293 «Міжнародне право» з 2023 року до 2025 року повністю виконала навчальний план за напрямом підготовки, спеціальністю з таким розподілом оцінок за:

національною шкалою: відмінно ___%, добре ___%, задовільно ___%;

шкалою ЄКТС: А ___%; В ___%; С ___%; D ___%; E ___%.

Методист _____

Висновок керівника магістерської роботи

Студентка Кучер Дар'я Максимівна вчасно виконала поставлені перед нею науковим керівником завдання щодо виконання магістерської роботи на тему «Злочини проти людяності в статуті Міжнародного кримінального суду», у повному обсязі розкрила зміст заявленої теми дослідження, чітко дотримувалася вимог структуризації і оформлення роботи у відповідності із Методичними рекомендаціями щодо виконання та захисту магістерських робіт Київського університету права Національної академії наук України. З огляду на відсутність значних недоліків дослідження роботу Д. М. Кучер може бути допущено до захисту.

Науковий керівник _____ В.П. Пилипенко
“ _____ ” _____ 2025 року

**Висновок кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
КУП НАНУ на магістерську роботу**

Магістерську роботу розглянуто. Студентка Кучер Д. М. допускається до захисту цієї роботи в Екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства _____

“ _____ ” _____ 2025 року

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА НАН УКРАЇНИ

Кафедра _____
Освітній ступінь «Магістр»
Спеціальність 293 «Міжнародне право»
Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____
Прізвище та ініціали

_____
(підпис)

« ____ » _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кучер Дар'я Максимівна

Тема роботи: **«Злочини проти людяності у статуті Міжнародного кримінального суду»**

Керівник роботи: Пилипенко В.П., доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін КУП НАН України,

2. Строк подання студентом роботи «19» червня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи: Магістерська робота на тему «Злочини проти людяності в статуті Міжнародного кримінального суду» складається зі вступу, трьох розділів (Розділ 1 «Історія розвитку та становлення злочинів проти людяності», Розділ 2 «Міжнародний кримінальний суд, як державний орган, що має повноваження для здійснення правосуддя у злочинах проти людяності», Розділ 3 «Розгляд справ МКС щодо злочинів проти людяності»), висновків, списку використаних джерел із 83 найменувань.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- Визначити доктринальних підходів та сучасних визначень поняття «злочини проти людяності»;
- Дослідити історичні приклади та розвиток міжнародного права щодо злочинів проти людяності;
- Проаналізувати основні положення Римського статуту;
- Дослідити визначення та видів злочинів проти людяності в Римському статуті;

- Проаналізувати принципи юрисдикції Міжнародного кримінального суду;
- Оцінити здійснення судового розгляду справ щодо здійснення злочинів проти людяності російською федерацією в Україні;
- Надати перспективи вдосконалення міжнародного правосуддя щодо злочинів проти людяності.

5. Консультанти розділів магістерської роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1 «Історія розвитку та становлення злочинів проти людяності»	Пилипенко В.П.,	січень	
Розділ 2 «Міжнародний кримінальний суд, як державний орган, що має повноваження для здійснення правосуддя у злочинах проти людяності»	Пилипенко В.П.,	лютий	
Розділ 3 «Розгляд справ МКС щодо злочинів проти людяності»	Пилипенко В.П.,	квітень	

6. Дата видачі завдання: 16 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Погодження плану та підбір літератури	16.12.2024 -27.12.2024	
2.	Написання вступу та I розділу магістерської роботи	27.12.2024-28.01.2025	
3.	Написання II розділу магістерської роботи	28.01.2025-07.02.2025	
4.	Написання III розділу магістерської роботи та подання завершеної роботи студентом науковому керівнику	07.02.2025-17.05.2025	
5.	Реєстрація магістерської роботи на кафедрі	21.04.2024-07.05.2025	
6.	Попередній захист магістерської роботи на кафедрі	07.05.2025-23.05.2025	
7.	Оформлення письмового відгуку наукового керівника та допуск кафедру магістерської роботи до захисту в ЕК	23.05.2025-19.06.2025	

Здобувач(ка) вищої освіти _____

Керівник роботи _____

Консультант _____

АНОТАЦІЯ

«Злочини проти людяності у статуті Міжнародного кримінального суду»

Актуальність обраної теми зумовлена зростаючою роллю міжнародного кримінального права у забезпеченні справедливості, притягненні до відповідальності осіб, винних у скоєнні найбільш тяжких злочинів, а також утвердженні принципу невідворотності покарання за злочини, які посягають на основи людства. Злочини проти людяності, які включають систематичні або масштабні напади на цивільне населення, є одними з найнебезпечніших для міжнародної спільноти, оскільки часто пов'язані з організованими державними або політичними структурами, порушенням основоположних прав людини та масовими стражданнями. Особливу актуальність тема набуває в умовах сучасних міжнародних конфліктів, у тому числі збройної агресії російської федерації проти України, яка супроводжується численними порушеннями міжнародного гуманітарного права.

Незважаючи на наявність чітких положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, багато правових питань щодо злочинів проти людяності залишаються відкритими. Це стосується, зокрема, співвідношення міжнародного та національного кримінального права, меж і форм юрисдикції Міжнародного кримінального суду, визначення ознак систематичності та масштабності нападів, а також питань доказування умислу на вчинення відповідних діянь. Проблемним залишається й питання ефективності механізмів співпраці держав із Міжнародним кримінальним судом, що безпосередньо впливає на здатність Суду реалізувати свої повноваження щодо розслідування та переслідування винних осіб.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі кримінально-правового регулювання відповідальності за злочини проти людяності.

Предметом дослідження виступають міжнародно-правові норми, що регламентують відповідальність за злочини проти людяності, насамперед

положення Римського статуту МКС, а також практика його застосування у міжнародному правосудді.

Метою магістерської роботи є комплексний аналіз юридичної природи злочинів проти людяності, їх правової кваліфікації в межах Статуту Міжнародного кримінального суду, виявлення проблем реалізації кримінальної відповідальності за ці злочини та розробка пропозицій щодо удосконалення відповідного правового регулювання.

У роботі здійснено ґрунтовний аналіз змісту статті 7 Римського статуту, проаналізовано міжнародну судову практику. Зроблено акцент на необхідності посилення співпраці України з МКС.

Структура магістерської роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел.

Ключові слова: злочини проти людяності, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, відповідальність за злочини проти людяності, міжнародне правосуддя щодо злочинів проти людяності.

ABSTRACT

“Crimes Against Humanity in the Statute of the International Criminal Court”

The relevance of the chosen topic is due to the growing role of international criminal law in ensuring justice, holding individuals accountable for the most serious crimes, and affirming the principle of the inevitability of punishment for acts that undermine the foundations of humanity. Crimes against humanity, which include systematic or large-scale attacks on civilian populations, are among the most dangerous threats to the international community, as they are often linked to organized state or political structures, violations of fundamental human rights, and mass suffering. This topic is especially pertinent in the context of modern international conflicts, including the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which has been accompanied by numerous violations of international humanitarian law.

Despite the clear provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC), many legal issues concerning crimes against humanity remain unresolved. These include the relationship between international and national criminal law, the scope and forms of ICC jurisdiction, the criteria for determining the systematic or widespread nature of attacks, and the evidentiary challenges in proving intent to commit such acts. The effectiveness of state cooperation with the ICC also remains problematic and directly affects the Court's ability to exercise its powers in investigating and prosecuting perpetrators.

The object of the research is the system of social relations arising in the process of criminal-law regulation of liability for crimes against humanity.

The subject of the research consists of the international legal norms governing liability for crimes against humanity, primarily the provisions of the Rome Statute of the ICC, as well as the practice of their application in international justice.

The purpose of this master's thesis is to conduct a comprehensive analysis of the legal nature of crimes against humanity, their legal qualification under the Statute of the International Criminal Court, identify problems in the implementation of

criminal responsibility for these crimes, and develop proposals for improving the relevant legal regulation.

The thesis provides a thorough analysis of the content of Article 7 of the Rome Statute and examines relevant international judicial practice. Emphasis is placed on the necessity of strengthening Ukraine's cooperation with the ICC.

The structure of the master's thesis includes an introduction, three chapters, a conclusion, and a list of references.

Keywords: Crimes against humanity, Rome Statute, International Criminal Court, responsibility for crimes against humanity, international justice for crimes against humanity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ.....	14
1.1. Поняття «злочини проти людяності» (доктринальні підходи, сучасні визначення)	14
1.2. Історичні приклади та розвиток міжнародного права щодо злочинів проти людяності.....	31
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД, ЯК ДЕРЖАВНИЙ ОРГАН, ЩО МАЄ ПОВНОВАЖЕННЯ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ	37
2.1. Основні положення Римського статуту.....	37
2.2. Визначення та види злочинів проти людяності у Статуті.....	43
2.3. Принципи юрисдикції МКС: обмеження та можливості.....	61
РОЗДІЛ 3. РОЗГЛЯД СПРАВ МКС ЩОДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ.....	71
3.1. Практика притягнення до відповідальності осіб за злочини проти людяності.....	71
3.2. Здійснення судового розгляду справ щодо злочинів російської федерації в Україні.....	81
3.3. Перспективи вдосконалення міжнародного правосуддя щодо злочинів проти людяності.....	81
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. Римський статут – Статут;
2. Кримінальний кодекс України – КК України;
3. Статут Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі – Статут МВТ;
4. Міжнародний кримінальний суд – МКС;
5. Комісія міжнародного права – КМП;
6. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії – МКТЮ;
7. Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди – МКТР;
8. Кримінальний процесуальний кодекс України – КПК України.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Злочини проти людяності є одними з найтяжчих порушень міжнародного права, що посягають на основоположні права людини. Вони не обмежуються воєнними конфліктами, а можуть вчинятися як у мирний час, так і під час збройних протистоянь. Саме тому їхнє визначення, переслідування та покарання мають надзвичайну важливість для міжнародної спільноти. Статут Міжнародного кримінального суду (Римський статут) закріплює юридичні рамки притягнення винних до відповідальності та забезпечує механізми міжнародного правосуддя, що особливо актуально у світлі сучасних глобальних викликів, зокрема воєнних злочинів, геноциду та систематичних порушень прав людини.

Актуальність дослідження цієї теми зумовлена не лише необхідністю вдосконалення міжнародно-правових механізмів відповідальності, а й сучасними викликами, які постають перед міжнародним правопорядком. Незважаючи на існування Міжнародного кримінального суду, проблема безкарності залишається нагальною через політичні, правові та процедурні перешкоди. Аналіз норм Римського статуту та практики його застосування дозволяє оцінити ефективність сучасної системи міжнародного кримінального правосуддя та окреслити перспективи її подальшого розвитку в умовах зростаючих глобальних загроз.

Серед українських правників, що розглядали проблематику міжнародних злочинів загалом, та злочинів проти людяності зокрема, можна назвати таких, як С. Андрейченко, Ю. Аносова, М. Антонович, Д. Бараненко, Х. Бехруз, М. Буромський, В. Буткевич, М. Гнатовський, К. Громовенко, В. Гутник, В. Денисов, А. Держипільська, З. Дильна, Н. Дрьоміна-Волок, О. Задорожній, Н. Зелінська, А. Маєвська, О. Мережко, Н. Мирошніченко, В.

Мицик, А. Мурзановська, В. Пилипенко, О. Радова, В. Репецький, Т. Сироїд, С. Сулейманова, В. Туляков та інші.

Проблематика злочинів проти людяності була і є предметом досліджень зарубіжних правників, а саме: Г. Лаутерпахта, Д. Лубана, Ф. Сендса, М. Шаріфа Бассіуні, Р. Дублера, Б. Рометена, С. Пауер, В. Шабаса, Р. Файна, Х. Арендт.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правове регулювання злочинів проти людяності.

Предмет дослідження – норми Статуту Міжнародного кримінального суду, що визначають злочини проти людяності, їхні ознаки та механізми притягнення до відповідальності.

Мета дослідження – проаналізувати правові аспекти злочинів проти людяності у Статуті Міжнародного кримінального суду та оцінити їхню ефективність у забезпеченні міжнародної кримінальної відповідальності.

У контексті поставленої мети основними завданнями роботи є:

- вивчення доктринальних підходів та сучасних визначень поняття «злочини проти людяності»;
- дослідження видів та складу злочинів проти людяності;
- вивчення історичних прикладів та розвитку міжнародного права щодо злочинів проти людяності;
- аналіз основних положень Римського статуту;
- дослідження визначення та видів злочинів проти людяності у Статуті;
- аналіз принципів юрисдикції МКС: обмеження та можливості;
- моніторинг здійснення судового розгляду справ щодо злочинів російської федерації в Україні;
- надання пропозицій щодо перспектив вдосконалення міжнародного правосуддя щодо злочинів проти людяності.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

1.1. Поняття «злочини проти людяності» (доктринальні підходи, сучасні визначення)

Визначення поняття «злочини проти людяності» є ключовим для розвитку міжнародного кримінального права та формування глобальної системи правосуддя. Це поняття відображає прагнення міжнародної спільноти захистити основоположні права людини та забезпечити відповідальність за найтяжчі порушення, що завдають шкоди не лише окремим особам, але й людству загалом.

Аналіз доктринальних підходів і сучасних визначень цього явища дозволяє виявити еволюцію правових підходів до регулювання таких злочинів. Від перших формулювань у статутах Нюрнберзького та Токійського трибуналів до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду (надалі – МКС), поняття «злочини проти людяності» зазнало суттєвих змін, що відображають поступове розширення та уточнення його меж.

Історично точний момент виникнення поняття «злочини проти людяності» залишається невизначеним. Деякі дослідники [1, с. 51-53] вказують, що цей термін або його близькі варіанти використовувалися вже в кінці XVIII та на початку XIX століття, зокрема в контексті боротьби з рабством і работоргівлею, а також для опису жахливих наслідків європейського колоніалізму в Африці та інших частинах світу.

---

¹ Schabas W. Unimaginable Atrocities. Justice, Politics and Rights at the War Crimes Tribunals. Oxford University Press, 2012. 232 p.

Так, наприклад, жахливі злочини, скоєні під керівництвом Леопольда II, короля Бельгії, в Конго, є одними з найбільш трагічних прикладів злочинів проти людяності на початку XX століття. У 1885 році Леопольд II отримав контроль над територією Конго, яку він оголосив своїм особистим володінням, а не частиною бельгійської колонії. За його правління Конго стало місцем масових зловживань, жорстоких покарань та вбивств. Основною метою колоніальної експлуатації була виготовлення каучуків і інших природних ресурсів. Для цього було введено жорстоку систему примусової праці, внаслідок якої місцеві жителі працювали на каучукових плантаціях, на будівництві інфраструктури, а також у лісах. Якщо вони не виконували квоти на збір каучуку, то зазнавали жорстоких покарань, включаючи катування, відрізання рук або вбивства. Ці акти терору супроводжувалися масовими депортаціями, тортурами та вбивствами дітей і дорослих. Тільки після того, як міжнародна спільнота дізналася про ці звірства, у 1908 році Конго було передано під контроль бельгійського уряду, але наслідки злочинів залишалися катастрофічними для місцевого населення на довгі роки. Це є яскравим прикладом того, як колоніальна експлуатація і систематичне порушення прав людини можуть призвести до масових жертв, які стали основою для подальших роздумів і визначень злочинів проти людяності [2].

Інші дослідники [3] відзначають, що Декларація, прийнята в 1915 році урядами Франції, Великобританії та Росії, в якій засуджувалося масове вбивство вірмен в Османській імперії, стала початком використання терміну «злочини проти людяності» для визначення міжнародних злочинів [4]. Вірменський геноцид, що відбувся в Османській імперії між 1915 і 1923

---

² Hochschild A. King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa. London : Papermac, 1998. 366 p.

³ Bassiouni M.C. Crimes against humanity in international criminal law. 2nd ed. The Hague: Kluwer Law International. 1999. P. 72-87.

⁴ France, Great Britain and Russia Joint Declaration. May 24, 1915. URL: https://www.armeniangenocide.org/Affirmation.160/current_category.7/affirmation_detail.html.

роками, є однією з найбільших трагедій ХХ століття. Він розпочався в умовах Першої світової війни, коли молодотурецький уряд Османської імперії вирішив знищити свою вірменську меншину, яку звинувачували в симпатіях до ворогів імперії. 24 квітня 1915 року, в день, коли були заарештовані вірменські лідери та інтелектуали, почалась масова депортація вірмен. Водночас відбувалися масові вбивства, сексуальне насильство, рабство та інші жорстокості. Уряд Османської імперії, зокрема молодотурецька партія, організовував депортацію та знищення вірмен, використовуючи різноманітні методи терору, включаючи масові страти та побиття. Це стало частиною ширшої стратегії знищення вірмен як етнічної групи. Загалом, за різними оцінками, загинуло близько 1,5 мільйонів вірмен, що робить цей акт одним із найбільших геноцидів в історії. Проте Туреччина досі відмовляється визнати ці події геноцидом, що продовжує бути джерелом міжнародних суперечок. Вірменський геноцид став одним із основних факторів для розвитку поняття «геноцид» в міжнародному праві та започаткував важливі міжнародні дискусії щодо боротьби з такими злочинами в майбутньому [5].

Уперше геноцид як тяжкий міжнародний злочин був закріплений у Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 року. Поняття геноциду з того часу є загальноприйнятим і до сьогодні використовується як у Римському статуті (надалі – Статут), так і у національних законодавствах, зокрема у Кримінальному кодексі України (надалі – КК України).

Так, геноцидом є будь-які з таких дій, що вчинені з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку, шляхом:

- вбивства членів групи;

---

⁵ Elorza A. Armenia: el primer genocidio del siglo XX. El País. 2015. 25 mar. URL: https://elpais.com/elpais/2015/03/06/opinion/1425671203_047091.html.

- спричинення серйозних тілесних чи психічних ушкоджень членам групи;
- навмисного створення для групи умов життя, які мають на меті призвести до фізичного знищення її цілком або її частини;
- насадження заходів з метою запобігання народжуваності в групі;
- насильницького переміщення дітей групи в іншу групу.

Для кваліфікації злочину як геноциду зазначені дії повинні здійснюватися у контексті очевидної моделі поведінки виконавця, спрямованої проти певної групи, або бути поведінкою, яка сама по собі могла б спричинити її знищення. Крім того, організатори та виконавці повинні мати специфічний мотив, спрямований на цілеспрямоване знищення, повністю або частково, певної національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої.

Потреба в чіткій детермінації категорії «злочини проти людяності» стала особливо актуальною після Другої світової війни, коли світ зіткнувся з масштабними порушеннями прав людини та злочинами, що шокували совість людства. Найгостріше це питання постало в контексті Нюрнберзького процесу 1945-1946 років, коли стали судити нацистських лідерів за злочини, скоєні під час війни. Під час цих судів стало очевидно, що існує потреба в міжнародному правовому механізмі для покарання злочинів, скоєних не лише у військових умовах, а й у мирний час, коли вони спричиняють масові страждання цивільного населення.

Особливо важливим стало визначення таких злочинів у зв'язку з голокостом, масовими вбивствами, депортацією, катуваннями, рабством і іншими актами, що не мали прецеденту в міжнародному праві. У зв'язку з цими злочинами виникла потреба в узгодженій міжнародній реакції, яка б дозволяла судити осіб, відповідальних за ці злочини, незалежно від того, чи мали вони місце під час збройного конфлікту, чи в мирний час.

Детермінація категорії «злочини проти людяності» стала важливим кроком у розвитку міжнародного кримінального права, зокрема в контексті

розробки Нюрнберзьких принципів і пізніше Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Вона дозволила закласти правову основу для боротьби з порушеннями прав людини, які спрямовані проти цивільних осіб і є настільки серйозними, що вимагають міжнародного втручання, навіть якщо злочин відбувається в межах суверенної держави.

Це визначення було запроваджене для обґрунтування міжнародної юрисдикції над діями, які вчинялися або ініціювалися урядами Німеччини та Японії проти їхніх власних громадян. Ці злочини були серед найстрашніших, що їх знала історія. Хоча союзні держави прагнули забезпечити покарання винних, вони розуміли, що на той час злочини, здійснені в межах однієї держави та поза воєнними умовами, зазвичай залишалися у виключній компетенції суверенних країн. Тому визначення злочинів проти людяності мало врахувати як потребу у міжнародному судочинстві щодо тяжких порушень прав людини, так і необхідність збереження державного суверенітету.

У Статуті Міжнародного воєнного трибуналу (надалі – Статут МВТ) ці злочини визначалися як умисне позбавлення життя, винищення, поневолення, примусове переселення та інші жорстокі дії, спрямовані проти цивільного населення до початку війни або під час її перебігу, а також переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами, пов'язані з будь-яким злочином, що належить до компетенції Трибуналу, незалежно від того, чи порушують вони внутрішнє законодавство держави, де були здійснені [6].

На відміну від більшості наступних визначень, формулювання, закріплені у статутах Нюрнберзького та Токійського трибуналів, не спиралися на серйозність злочинів для врівноваження суверенітету держав. Натомість вони включали так званий «зв'язок із війною», який пов'язував злочини проти людяності з міжнародним збройним конфліктом, що перебував у сфері

---

⁶ Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal, entered into force on 8 August 1945, 82 UNTS 279, Art. 6(c).

міжнародного права. Це дозволяло враховувати питання державного суверенітету та принципу законності [7].

Таке визначення стало вершиною уваги до державного суверенітету у контексті формулювання злочинів проти людяності. Однак у подальших підходах акцент поступово змістився в бік захисту прав людини, відображаючи зміну пріоритетів у міжнародному праві.

Незабаром після завершення війни Комісія міжнародного права (надалі - КМП) розпочала роботу над низкою проєктів, пов'язаних із визначенням злочинів проти людяності. До них належали Нюрнберзькі принципи, проєкт Статуту Міжнародного кримінального суду та проєкт Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства. У цих контекстах КМП стикалася з труднощами пошуку оптимального балансу між конкуруючими цінностями.

Перші спроби КМП визначити злочини проти людяності акцентували на їхньому політичному характері. Такий підхід можна розглядати як поступку суверенітету держав, оскільки злочини визнавалися такими лише за умови політичної мотивації. Згодом, однак, у центр уваги потрапило поняття серйозності злочинів. Саме ця категорія стала ключовим елементом, що поєднує державний суверенітет із захистом прав людини [8].

Проте визначення критеріїв серйозності злочинів викликало складні дискусії, і КМП так і не змогла повністю вирішити це питання. Зміна підходів свідчила про еволюцію розуміння міжнародного права, де необхідність забезпечення справедливості поступово набувала більшого значення у порівнянні з традиційними уявленнями про суверенітет.

Наступне юридично значуще визначення злочинів проти людяності було закріплено в Статуті Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (надалі - МКТЮ). Це визначення в основному відтворювало

---

⁷ Schabas W.A. Problems of International Codification – Were the Atrocities in Cambodia and Kosovo Genocide? *New England Law Review*. 2001. Vol. 35. No. 2. P. 299.

⁸ deGuzman M.M. *Shocking the Conscience of Humanity: Gravity and the Legitimacy of International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press. 2020. P. 47-52.

положення Нюрнберзького статуту, зберігаючи «зв'язок із війною», що був відхилений Комісією міжнародного права. Однак МКТЮ швидко визнала у своїй юриспруденції, що зв'язок із війною не є частиною звичаєвого права щодо злочинів проти людяності, і тому він був вилучений із усіх подальших визначень [9].

Визначення злочинів проти людяності в Статуті Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (надалі - МКТР) офіційно змістило акцент на серйозність злочинів, включивши вимогу, що акти злочинів мають бути частиною широкомасштабної або систематичної атаки на цивільне населення. Це стало основою всіх подальших визначень. Ідеї широкомасштабності та систематичності мали на меті визначити види злочинів, щодо яких міжнародна спільнота вважає, що питання суверенітету повинні поступатися питанням захисту прав людини. Цей елемент і інші аспекти визначення також намагаються досягти балансу між чіткістю, щоб задовольнити вимоги принципу законності, та гнучкістю, щоб визначення могло охоплювати майбутні злочини, які повинні стати об'єктами міжнародної уваги.

Комісія міжнародного права пояснила своє рішення прийняти в основному визначення злочинів проти людяності, закріплене в Римському статуті, як практичне. Так, відповідно до Римського Статуту МКС «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу [10].

У коментарях до проєкту визначення зазначається, що визначення Римського статуту було прийняте 122 державами-учасницями Міжнародного кримінального суду, багато з яких використовують це визначення у своєму

---

⁹ Prosecutor v. Tadić, IT-94-1-AR72, ICTY, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, Para. 141.

¹⁰ Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

національному законодавстві. Таким чином, Комісія вважала визначення Римського статуту «відповідною основою для визначення таких злочинів» у проєкті статей. Прийняття цього визначення дозволяє уникнути ситуації, коли держави змушені змінювати національні закони або підтримувати дві різні юридичні дефініції одних і тих самих злочинів [11].

Проте рішення в основному слідувати визначенню злочинів проти людяності, закріпленому в Римському статуті, не можна звести лише до прагматичних міркувань; воно також відображає підтвердження того, що це визначення забезпечує належний баланс між суперечливими цінностями. Саме тому деякі учасники з самого початку процесу виступали проти цього рішення. На першій зустрічі експертів у 2008 році в Інституті Вітні Р. Гарріса, де обговорювали можливу конвенцію щодо злочинів проти людяності, низка фахівців пропонувала значні зміни до визначення Римського статуту. Наприклад, деякі експерти підтримали ідею вилучення вимоги наявності «цивільного населення» та того, щоб злочини мали бути скоєні «відповідно до або на підтримку державної чи організаційної політики» [12].

Порівняно невелика кількість держав висловила занепокоєння під час процесу розробки визначення злочинів проти людяності в рамках Комісії міжнародного права щодо слідування формулюванню Римського статуту. Декілька країн зауважили, що визначення може бути занадто широким. Наприклад, Сполучені Штати Америки заперечують включення таких термінів, як «основні правила міжнародного права», вважаючи їх недостатньо чіткими [13]. Інші держави, навпаки, вважають визначення Римського статуту занадто вузьким і таким, що не відповідає ширшому тлумаченню, яке, на їхню

---

¹¹ Report of the International Law Commission. Seventy-first session (29 April–7 June and 8 July–9 August 2019). United Nations. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/243/93/pdf/g1924393.pdf>.

¹² Sadat L.N. Forging a Convention for Crimes Against Humanity. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

¹³ Comments from the United States on the International Law Commission's Draft Articles on "Crimes Against Humanity" as Adopted by the Commission in 2017 on First Reading. URL: https://legal.un.org/ilc/sessions/71/pdfs/english/cah_usa.pdf.

думку, розвивалося в звичайному міжнародному праві [14;15]. Особливо критики зазнало положення щодо політики, яке є одним з найбільш суперечливих аспектів Римського статуту. Це не дивно, оскільки деякі експерти вважають, що цей елемент відображає звичаєве міжнародне право щодо злочинів проти людяності [16;17], тоді як інші, зокрема Апеляційна палата Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, відкидають вказану точку зору [18].

Однак більшість держав або висловили підтримку використанню визначення Римського статуту, або залишилися нейтральними з цього питання [19]. У першому звіті Спеціального доповідача Шона Мерфі до Комісії зазначалося: хоча час від часу висловлюється думка, що визначення Римського статуту може бути вдосконалене, і хоча існують розбіжності щодо того, чи відображає воно звичаєве міжнародне право, малоімовірно, що є сумніви в тому, що стаття 7 має дуже широку підтримку серед держав як визначення злочинів проти людяності [20].

---

¹⁴ COMMENTS ON ILC DRAFT ARTICLES ON CRIMES AGAINST HUMANITY. URL: https://legal.un.org/ilc/sessions/71/pdfs/english/cah_sweden.pdf.

¹⁵ COMMENTS AND OBSERVATIONS FROM THE REPUBLIC OF SIERRA LEONE on the International Law Commission's Draft Articles on Crimes against Humanity as adopted by the Commission in 2017 on First Reading. URL: https://legal.un.org/ilc/sessions/71/pdfs/english/cah_sierra_leone.pdf.

¹⁶ Schabas W.A. State Policy as an Element of International Crimes. *The Journal of Criminal Law & Criminology*. 2008. Vol. 98. № 3. P. 981..

¹⁷ Bassiouni M.C. *The Legislative History of the International Criminal Court: Introduction, Analysis and Integrated Text*, 1st ed.. New York: Transnational Publishers, 2005. P. 151-152.

¹⁸ Prosecutor v. Kunarac, Appeals Chamber, Judgment, 2002 ICTY No. IT-96-23/1-A, Para. 98, n. 114.

¹⁹ Murphy S.D. Fourth report on crimes against humanity. International Law Commission, Seventy-first Session, Geneva, 29 April – 7 June and 8 July – 9 August 2019. 139 p. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/046/19/pdf/n1904619.pdf>.

²⁰ Murphy S.D. First report on crimes against humanity. International Law Commission, Sixty-seventh session, Geneva, 4 May – 5 June and 6 July – 7 August 2015. 88 p. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/043/59/pdf/n1504359.pdf>.

Мерфі запропонував визначення, яке було практично ідентичним визначенню з Римського статуту, за винятком кількох несуттєвих змін, необхідних через різний контекст запропонованої конвенції. Комісія загалом підтримала цей підхід у першому читанні, внівши лише кілька суттєвих змін до визначення Римського статуту в проєкті, який вона надіслала урядам та іншим зацікавленим сторонам для коментарів у 2017 році. Практично всі держави, які надали коментарі на запит КМП, підтримали рішення слідувати визначенню Римського статуту [21]. Таким чином, визначення залишилось майже незмінним у проєкті статей, поданому Комісією державам у грудні 2019 року.

Те, що держави розглядали альтернативні погляди, свідчить про те, що рішення слідувати визначенню Римського статуту було не лише прагматичним, але й вираженням підтримки балансів між суперечливими цінностями, закладеними в цьому документі. Висновок Комісії з цього питання відображено в проєктній преамбулі, яка, як зазначено в коментарях, «має на меті забезпечити концептуальну основу для проєкту статей». Проєктна преамбула стверджує, що держави «враховували» визначення Римського статуту, і в супровідних коментарях зазначено, що Комісія визнала Римський статут «корисною моделлю» [22].

Науковець К. Мануїлова вказує, що однією з найважливіших правових інновацій після Другої світової війни стала концепція злочинів проти людяності. Ці злочини стали потужним стимулом для роздумів над міжнародною моральністю та правовим порядком. Вчинені на великому масштабі, вони призводять до величезних страждань і загибелі невинних

---

²¹ Crimes against humanity: Comments and observations received from Governments, international organizations and others. International Law Commission, Seventy-first session, Geneva, 29 April –7 June and 8 July – 9 August 2019. 166 p. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/017/37/pdf/n1901737.pdf>.

²² Draft articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity, 2019. 13 p. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_7_2019.pdf.

цивільних осіб, порушуючи не тільки принципи людської гідності, але й підриваючи основи міжнародного правопорядку [23].

Р. Дублер у своїй науковій праці «Що в назві? Теорія злочинів проти людяності» виділяє чотири етапи розвитку поняття «злочини проти людяності».

На першому етапі, пов'язаному з концепцією природного права, ідеї цього права мали значний вплив на формування поняття злочинів проти людяності. Природне право вважалося вищим за будь-які державні закони, що можна простежити в роботах таких мислителів, як Аристотель (384-322 до н.е.) і Цицерон (106-43 до н.е.). Г. Гроцій (1585-1645), один із засновників концепції права націй, зазначав, що монархи мають право карати дії, які «грубо порушують закони природи та народів», навіть якщо вони відбулися за межами їхніх кордонів [24].

Другий етап характеризується зростанням значення суверенітету та виникненням доктрини гуманітарної інтервенції. У цей період, після Американської та Французької революцій, правова теорія почала орієнтуватися на принципи позитивізму, що акцентували на територіальності, недоторканності суверенітету та невтручанні у внутрішні справи інших держав. Доктрина гуманітарної інтервенції з'явилася як виправдання дій європейських країн у ХІХ і на початку ХХ століть.

Третій етап розпочинається з визначень, сформульованих у ході Нюрнберзького процесу. Ці визначення мали обмежений характер, оскільки вони стосувалися лише злочинів, скоєних під час війни.

Четвертий етап пов'язаний із сучасним розумінням злочинів проти людяності завдяки діяльності міжнародних трибуналів та створенню Міжнародного кримінального суду. Римська конференція 1998 року сприяла

---

²³ Мануїлова К. Становлення та розвиток концепції відповідальності за міжнародні злочини, що порушують права людини. Академічні візії. 2023. № 17.

²⁴ Grotius H. De jure belli ac pacis libri tres. Oxford : Clarendon Press, 1925. Vol.2 §40.

визначенню цього терміну в умовах миру та зняла вимогу щодо обов'язкової наявності військового конфлікту. Це стало важливим кроком у розширенні рамок поняття злочинів проти людяності [25].

Микола Гнатовський, український юрист-міжнародник і експерт у галузі міжнародного права, у вітчизняних енциклопедичних виданнях визначає злочини проти людяності як серйозні міжнародні злочини, що спрямовані проти основоположних прав і свобод людини та порушують саму сутність людяності. За його визначенням, ці злочини відрізняються своєю масштабністю, систематичністю та спрямованістю на широкі групи цивільного населення [26].

М. Гнатовський акцентує на тому, що злочини проти людяності включають дії, які здійснюються в рамках широкомасштабних чи систематичних нападів на цивільних осіб, таких як вбивства, депортації, катування, сексуальне насильство, переслідування за політичними, релігійними чи етнічними ознаками. Він підкреслює, що на відміну від воєнних злочинів, ці дії не обов'язково пов'язані з військовими конфліктами, а можуть бути вчинені і в мирний час. Злочини проти людяності, як зазначає М. Гнатовський, порушують не лише права окремих осіб, але й основи міжнародного правопорядку, тому вони підпадають під юрисдикцію міжнародного кримінального права [26].

Мері Енн Глендон, відомий американський правник і професорка, відзначилася своїм внеском у дослідження прав людини та міжнародного права. Хоча Глендон не є спеціалісткою виключно в галузі злочинів проти людяності, у своїх роботах вона висвітлювала концептуальні аспекти цього явища через призму прав людини, моралі та міжнародної юриспруденції.

---

²⁵ Dubler R. What's in a Name? A Theory of Crimes against Humanity. Australian International Law Journal. 2008. № 85. P. 85-107.

²⁶ Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю. Шемшученко, В. Денисов [та ін.] ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Академперіодика, 2017. Т. 2. 928 с.

Глендон наголошує, що злочини проти людяності є особливо кричущим порушенням універсальних норм моралі та права, які захищають людську гідність. Вона підкреслювала, що ці злочини уособлюють зловживання владою та систематичну експлуатацію груп людей, що порушує не лише права окремих осіб, а й основи людського суспільства загалом. Вона також звертала увагу на важливість інституцій, таких як Міжнародний кримінальний суд, у забезпеченні справедливості для жертв таких злочинів. За словами Глендон, основна цінність боротьби зі злочинами проти людяності полягає в зміцненні міжнародного правопорядку та створенні ефективних механізмів попередження подібних звірств у майбутньому. Її підхід до цього поняття базується на інтеграції етичних, правових та культурних чинників, що робить злочини проти людяності унікальним викликом для міжнародного співтовариства [27].

М. Ігнат'єв, канадський письменник, політик і правознавець, у своїх роботах розглядає злочини проти людяності через призму їхнього впливу на міжнародне право, моральну відповідальність та політичну стабільність. Він наголошує, що ці злочини є серйозним порушенням фундаментальних норм, які регулюють людське співіснування, і їхня унікальність полягає в тому, що вони спрямовані проти самої ідеї людяності. Ігнат'єв зазначає, що злочини проти людяності характеризуються систематичністю та масовістю, і вони спричиняють страждання не лише окремих осіб, але й людських спільнот загалом. На його думку, ці злочини кидають виклик міжнародному правопорядку, оскільки демонструють нездатність держав запобігти масовим звірствам або притягнути до відповідальності винуватців. У своїх роботах Ігнат'єв також звертає увагу на моральний аспект цього поняття. Він підкреслює, що злочини проти людяності підривають основоположні цінності людської гідності та універсальних прав. Ігнат'єв розглядає їх як порушення

---

²⁷ Glendon M. World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights. Penguin Random House, 2001. 368 p.

глобального морального консенсусу, який є основою для забезпечення миру та безпеки [28].

Девід Лубан у своїй роботі «Теорія злочинів проти людяності» [29] пропонує концептуальний підхід до визначення злочинів проти людяності, підкреслюючи їх унікальність серед інших міжнародних злочинів. На його думку, злочини проти людяності є настільки серйозними порушеннями, що вони зачіпають не лише окремих осіб чи групи, але й основу людяності як спільної сутності.

Лубан наголошує на тому, що головною ознакою цих злочинів є їхня систематичність і масштабність. Вони не є випадковими чи ізольованими злочинами, а результатом політики, яка спрямована на систематичне знищення або переслідування певної групи населення. Ця систематичність і спрямованість, за Лубаном, робить злочини проти людяності посяганням на глобальний моральний порядок. Ключовим у його визначенні є поняття «глобальної людської спільноти». Науковець вважає, що злочини проти людяності порушують не лише права жертв, але й зобов'язання перед усім людством. Він описує ці злочини як напад на «саму ідею людяності», що вимагає не лише юридичної, але й моральної відповіді [29].

У роботі «Людяність універсального злочину: включення, нерівність та втручання» К. Граф аналізує поняття «злочини проти людяності» через призму універсальності прав людини та глобальної справедливості. Науковець стверджує, що ці злочини є особливим видом міжнародного злочину, який не тільки завдає шкоди окремим особам чи групам, але й порушує основоположний принцип людяності як універсальної цінності. Граф наголошує, що злочини проти людяності виходять за межі національних

---

²⁸ Ignatieff M. Lemkin 's Word. The New Republic. 2001. URL: <https://newrepublic.com/article/62613/lemkins-word>.

²⁹ Luban D. Theory of Crimes Against Humanity. Georgetown Law Faculty Publications and Other Works, 2004. URL: <https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/146>.

кордонів і зачіпають інтереси всього людства. Вони втілюють напад на базові принципи рівності та людської гідності, ставлячи під загрозу саму ідею глобального морального порядку. У своїй роботі вона пов'язує це поняття з викликами, що виникають через нерівність у міжнародному праві та політиці, зокрема в контексті гуманітарного втручання. Особливу увагу Граф приділяє ідеї універсальності злочинів проти людяності, стверджуючи, що їхня характеристика як «універсальних злочинів» виправдовує втручання міжнародної спільноти, навіть якщо це суперечить принципу державного суверенітету. Вона підкреслює, що такі злочини мають вирішальне значення для формування глобальної ідентичності, яка базується на ідеях справедливості, гуманізму та захисту найбільш уразливих верств населення [30].

Х. Маклеод у своїй роботі «На шляху до філософського підходу до злочинів проти людяності» розглядає ці злочини як фундаментальне порушення цінностей, які є основою суспільного життя та визнаються правовими і моральними системами. Вона акцентує увагу на тому, що злочини проти людяності не лише порушують права окремих осіб чи груп, але й завдають шкоди самій концепції людяності, яка формує основу глобального правопорядку.

Маклеод зазначає, що ці злочини посягають на універсальні принципи, такі як гідність, рівність і солідарність, які визнаються міжнародним правом і моральною етикою. Вона підкреслює, що законодавче визнання злочинів проти людяності є спробою захистити ці базові цінності, які об'єднують людство, та встановити відповідальність за їх порушення. Таким чином,

---

³⁰ Graf S. *Humanity of Universal Crime: Inclusion, Inequality, and Intervention in International Political Thought*. Oxford University Press, Incorporated, 2021. 256 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-humanity-of-universal-crime-9780197535707?cc=ua&lang=en&#>.

авторка закликає до глибшого розуміння цих злочинів через призму не лише юридичних, але й філософських та етичних підходів [31].

Аналізуючи точку зору А. Кассезе, можна відзначити, що він розглядає людяність як якість, що є невід'ємною частиною природи людини. За його словами, категорія злочинів проти людяності охоплює всі дії, які порушують основні цінності, що є суттєвими для кожної людини або повинні визнаватися такими, що належать до її природи. Важливо, що в цьому контексті термін «людяність» не стосується всього людства або роду людського, а скоріше вказує на концепт або сутність людського існування. Таким чином, злочини проти людяності, на думку Кассезе, є порушенням моральних і етичних норм, які визначають людську гідність і природу [32].

Отже, аналізуючи поняття злочину проти людяності, все ж таки можна надати визначення:

Злочини проти людяності – це злочини, які покликані знищити саму природу людини. Ці злочини вважають найжахливішими злочинами, адже вони означають усвідомлені масові вбивства або за фактом самого існування людей (злочини проти людяності), або за фактом приналежності до певної групи.

На нашу думку, «злочини проти людяності» можна визначити як дії або бездіяльність, які грубо порушують основні права і гідність людей, завдають масового або систематичного страждання невинним цивільним особам, незалежно від того, чи відбуваються вони в умовах війни чи миру. Ці злочини за своєю суттю є порушенням універсальних моральних норм, які визнаються міжнародною спільнотою як основні для забезпечення людського існування, гідності та взаємної поваги між людьми. Вони становлять загрозу для міжнародного правопорядку та моральної єдності людства, оскільки їхні

---

³¹ Macleod C. Towards a Philosophical Account of Crimes Against Humanity. *European Journal of International Law*. 2010. Vol. 21. № 2. P. 281-302.

³² Cassese A. *International Law*. Oxford University Press, USA, 2005. 612 p.

наслідки виходять за межі окремих держав і торкаються основи глобальної справедливості.

У результаті дослідження поняття «злочини проти людяності» можна зробити висновок, що це правова категорія, яка еволюціонувала від історичних уявлень про порушення гуманітарних норм до чітко визначених злочинів в міжнародному праві. Визначення цієї категорії значно змінювались впродовж століть, що підтверджує складність і різноманітність підходів до неї. З одного боку, поняття злочинів проти людяності відображає універсальні цінності та моральні принципи, які є основою міжнародного правопорядку, з іншого – їхнє визначення повинно бути достатньо гнучким, аби охоплювати нові форми порушень прав людини, що виникають у глобальному контексті.

Найбільш стабільним і прийнятим на міжнародному рівні є визначення, яке міститься в Статуті Міжнародного кримінального суду, яке відображає баланс між юридичною точністю і достатньою гнучкістю для боротьби з новими загрозами. Проте слід зазначити, що незважаючи на наявність міжнародних стандартів, визначення «злочинів проти людяності» залишає простір для дискусій і різних інтерпретацій, зокрема щодо включення чи виключення певних актів насильства або обмеження сфери їх застосування тільки до часу війни чи до будь-яких інших умов.

Таким чином, категорія «злочини проти людяності» продовжує залишатися важливою для міжнародної правової спільноти, яка постійно шукає шляхи для удосконалення механізмів її застосування та розширення захисту прав людини в глобальному контексті.

1.2. Історичні приклади та розвиток міжнародного права щодо злочинів проти людяності

Міжнародне право щодо злочинів проти людяності має глибоке історичне коріння, що формувалося протягом ХХ століття у відповідь на масштабні порушення прав людини. Виникнення цього поняття пов'язане із зусиллями міжнародної спільноти встановити юридичну відповідальність за масові злочини, які спричиняли страждання цивільного населення та загрожували основам людяності. Перші спроби кодифікації таких злочинів здійснювалися під час Нюрнберзького та Токійського трибуналів, де вперше було сформульовано концепцію злочинів проти людяності як окремої категорії міжнародних злочинів.

Подальший розвиток цієї галузі міжнародного права супроводжувався появою низки міжнародних інструментів, таких як Женевські конвенції, а також створенням спеціалізованих трибуналів, включаючи Міжнародний трибунал по колишній Югославії та Міжнародний трибунал щодо Руанди. Ці події заклали основу для сучасного розуміння злочинів проти людяності, яке закріплено в Статуті Міжнародного кримінального суду.

В цілому перелік основних міжнародних трибуналів, створених для розгляду воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та інших тяжких злочинів у міжнародному праві достатньо широкий:

Перші міжнародні трибунали

– Лейпцизький процес (1921) – перша спроба судити німецьких військових за злочини Першої світової війни. Організований Німеччиною, але вважався неефективним через низьку кількість вироків,

– Нюрнберзький міжнародний військовий трибунал (1945-1946) створений союзниками після Другої світової війни для суду над головними нацистськими злочинцями,

– Токійський міжнародний військовий трибунал (1946-1948) – суд над японськими військовими та політичними лідерами за злочини Другої світової війни в Азії;

Спеціалізовані трибунали ООН

– Міжнародний трибунал по колишній Югославії (1993-2017) судив за злочини під час війн у колишній Югославії – геноцид у Сребрениці, облога Сараєва тощо [33],

– Міжнародний трибунал щодо Руанди (1994-2015) судив за геноцид 1994 року проти тутсі та поміркованих хуту в Руанді [34],

– Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне (2002-2013) розглядав злочини під час громадянської війни в Сьєрра-Леоне [35],

– Надзвичайні палати в судах Камбоджі (2006-2022) судили лідерів режиму червоних кхмерів за злочини проти людяності та геноцид у Камбоджі у 1975-1979 роках,

– Спеціальний трибунал для Лівану (2009-2022) розслідував вбивство прем'єр-міністра Лівану Рафіка Харірі у 2005 році [36];

Гібридні та спеціалізовані суди

– Суд для Іраку (2004-2006) – іракський трибунал для суду над Саддамом Хусейном і його прихильниками;

– Спеціальні палати в Косово (2015 – дотепер) розслідує злочини під час і після війни в Косово (1998-2000),

– Суд для Центральноафриканської Республіки (2015 – дотепер) гібридний суд для злочинів, скоєних під час конфліктів у ЦАР;

³³ Статут Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії від 22.02.1993 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU93375>

³⁴ Статут Міжнародного трибуналу щодо Руанди від 08.11.1994 р. № 955. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU94682>.

³⁵ Statute of the Special Court For Sierra Leone. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/SCSL/statute-sierraleone.html>.

³⁶ Statute of the Special Tribunal for Lebanon. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/da0bbb/>.

Міжнародний кримінальний суд (з 2002 року) – постійний суд, створений на основі Римського статуту. Розглядає справи щодо геноциду, військових злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії;

Інші трибунали та комісії

– Комісія з розслідування злочинів в Ефіопії (1935) розслідувала італійське вторгнення в Ефіопію,

– Трибунал Руанди (2002-2012) – традиційні громадські суди для розгляду злочинів геноциду в Руанді на місцевому рівні,

– Нюрнберзькі принципи (1946-1950) закріпили основні принципи відповідальності за міжнародні злочини.

Нюрнберзький трибунал, що відбувався з 20 листопада 1945 року по 01 жовтня 1946 року, став першим міжнародним судом, що розглянув злочини нацизму після Другої світової війни. Цей процес був організований союзними державами – США, Великою Британією, Радянським Союзом і Францією – для покарання головних військових злочинців нацистської Німеччини.

Нюрнберзький трибунал складався з чотирьох суддів, кожен з яких представляв одну з союзних держав. Суд надавав підсудним право на захист, включаючи можливість надавати свідків і документи [37].

На процесі були висунуті обвинувачення проти 24 ключових фігур нацистського режиму, зокрема політичних, військових і економічних лідерів. Всього було проведено 403 відкритих засідання, заслухано 113 свідків і розглянуто понад 5 тисяч документів [38]. Основні звинувачення включали злочини проти миру, людяності та воєнні злочини.

01 жовтня 1946 року трибунал оголосив вироки: десять осіб були засуджені до смертної кари (з яких дев'ять були страчені), троє отримали

³⁷ Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі. – Енциклопедія Голокосту. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/international-military-tribunal-at-nuremberg>.

³⁸ Нюрнберзький процес / В. Н. Денисов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. – URL : <https://esu.com.ua/article-73855>.

довічне ув'язнення, а інші отримали терміни від 10 до 20 років [39]. Важливо зазначити, що не всі обвинувачені були визнані винними, було також кілька виправдувальних вироків.

Нюрнберзький процес заклав основи для розвитку міжнародного кримінального права. Він продемонстрував принципи індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини та сприяв формуванню нових стандартів у міжнародному правосудді.

Незважаючи на його значення, Нюрнберзький трибунал піддавався критиці за те, що він був судом переможців над переможеними. Багато вважають, що справжні «диригенти» нацистських злочинів unikнули покарання [40]. Однак його внесок у розвиток міжнародного права та прав людини залишається незаперечним.

Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії був створений 25 травня 1993 року Резолюцією 827 Ради Безпеки ООН з метою переслідування осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права, вчинених на території колишньої Югославії з 1991 року. Цей трибунал став важливим кроком у розвитку міжнародного правосуддя та встановленні відповідальності за воєнні злочини.

- МКТЮ мав юрисдикцію над чотирма основними категоріями злочинів:
- серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року,
  - порушення законів і звичаїв війни,
  - геноцид,
  - злочини проти людяності.

Трибунал діяв до 31 грудня 2017 року і завершив розгляд справ щодо 154 обвинувачених осіб. Він також мав паралельну юрисдикцію з національними судами, але пріоритет надавався міжнародному суду.

---

³⁹ Шурхало Д. Нюрнберзький процес: як судили нацистів. // Радіо «Свобода», 06.10.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nyurnberzky-protses-yak-sudyly-natsystiv/31494530.html>.

⁴⁰ Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. – Секретаріат Міжнародного кримінального суду: Відділ інформації та просвітницької діяльності, 2023. ISBN 92-9227-365-5.

МКТЮ не лише притягнув до відповідальності військових злочинців, але й створив новаторські прецеденти в міжнародному праві. Наприклад, трибунал визнав сексуальне насильство як воєнний злочин і зобов'язав переслідувати такі випадки. Це стало важливим кроком у визнанні прав жінок у конфліктах [41].

Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди був створений у листопаді 1994 року з метою переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди у 1994 році. Цей трибунал став важливим етапом у розвитку міжнародного правосуддя та встановленні відповідальності за воєнні злочини.

МКТР був заснований на основі резолюцій Ради Безпеки ООН, зокрема резолюції № 955 від 08 листопада 1994 року. Геноцид визначався як дії, спрямовані на знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи повністю або частково [42].

Протягом свого існування трибунал висунув обвинувачення проти 96 осіб, з яких 61 були засуджені до різних термінів ув'язнення. Найсуворішим вироком було довічне ув'язнення. Серед відомих справ – справа колишнього полковника Теонесте Багосору, який був засуджений за організацію геноциду.

МКТР став важливим прецедентом у міжнародному правосудді. Він не лише притягнув до відповідальності винних у геноциді, але й розширив поняття злочинів проти людяності. Трибунал визнав сексуальне насильство як складову воєнних злочинів, що стало важливим кроком у визнанні прав жінок [43].

---

⁴¹ Уроки та значення Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії. – ГУРТ, 27.12.2023. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/94120>.

⁴² Значення Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді для міжнародного судочинства. – ГУРТ, 28.12.2023. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/94143>.

⁴³ Значення Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді для міжнародного судочинства та можливість застосування досвіду для України/. – Prostir, 28.12.2023. URL: <https://www.prostir.ua/?library=znachennya-mizhnarodnoho-kryminalnoho-trybunalu-po-ruandi-dlya-mizhnarodnoho-sudochynstva-ta-mozhlyvist-zastosuvannya-dosvidu-dlya-ukrajiny>.

Таким чином, Нюрнберзький трибунал став першим кроком у створенні інституційної бази для переслідування злочинів проти людяності. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії продемонстрував, як міжнародні судові механізми можуть бути ефективними у розв'язанні конфліктів сучасності. Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди відіграв ключову роль у формуванні сучасного розуміння відповідальності за воєнні злочини та геноцид. Його робота стала важливим кроком у встановленні принципу невідворотності покарання за масові злочини, навіть у країнах, які не мають розвиненої судової системи.

Кожен із розглянутих трибуналів зробив унікальний внесок у формування системи міжнародного правосуддя. Цей досвід сприяв створенню більш універсального інструменту правосуддя – Міжнародного кримінального суду.

РОЗДІЛ 2

РИМСЬКИЙ СТАТУТ, ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАСНУВАННЯ МКС

2.1. Основні положення Римського статуту

Вивчення Основних положень Римського статуту має важливе значення як для розуміння міжнародного права, так і для розвитку глобальної правової культури. Римський статут є фундаментальним документом, який регулює діяльність Міжнародного кримінального суду та встановлює принципи відповідальності за найтяжчі злочини, такі як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії.

Римський статут передбачає чотири основні види злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС [10]:

1. Геноцид – дії, спрямовані на знищення, повністю або частково, національної, етнічної, расової чи релігійної групи, що включає вбивства членів групи, завдання серйозних фізичних чи психічних ушкоджень, створення умов життя, несумісних із виживанням групи, запобігання народженню дітей або примусове переміщення дітей.

2. Злочини проти людяності – масштабні або систематичні напади на цивільне населення. Серед них – вбивства, депортації, тортури, сексуальне насильство, переслідування за політичними, етнічними чи іншими мотивами, примусове зникнення осіб.

3. Воєнні злочини – порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій. До них належать: умисні вбивства, катування, використання заборонених видів зброї, напади на цивільних осіб, напади на гуманітарні місії, використання дітей у збройних конфліктах.

4. Злочин агресії – використання державою збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, що суперечить Статуту ООН.

Римський статут встановлює чіткі права та обов'язки для держав-учасниць, що спрямовані на забезпечення ефективності роботи Міжнародного кримінального суду. Держави, які ратифікували цей документ, беруть на себе низку зобов'язань, що стосуються як співпраці з судом, так і адаптації національного законодавства до його норм [10]:

1. Сприяння розслідуванням і судовим процесам МКС.

Держави-учасниці зобов'язуються активно співпрацювати з МКС у процесі розслідування та розгляду справ, що включає:

- надання доступу до території для проведення розслідувань;
- забезпечення можливості збору доказів, проведення експертиз та допиту свідків;
- надання інформації, документів та інших матеріалів, необхідних для роботи суду;
- сприяння в організації допитів свідків або постраждалих, які перебувають на території держави.

Відмова від співпраці може мати наслідки для міжнародної репутації держави та її відносин із МКС.

2. Передача підозрюваних осіб.

Одним із ключових обов'язків держав-учасниць є передача осіб, обвинувачених у злочинах, що підпадають під юрисдикцію МКС. Це включає:

- арешт підозрюваних осіб на території держави-учасниці відповідно до ордера, виданого МКС;
- здійснення екстрадиції таких осіб до Гааги (місцезнаходження МКС) для судового розгляду;
- забезпечення їхньої безпечної доставки до суду.

Якщо держава-учасниця відмовляється виконати цей обов'язок, це може розглядатися як порушення Римського статуту.

3. Заборона на укриття осіб, які переслідуються.

Держави-учасниці зобов'язані не надавати укриття особам, які звинувачуються в злочинах, що підпадають під юрисдикцію МКС. Це означає:

- відмову в політичному притулку особам, обвинуваченим у геноциді, злочинах проти людяності, воєнних злочинах або злочинах агресії;
- співпрацю з МКС у виявленні та затриманні таких осіб, якщо вони перебувають на території держави.

Цей обов'язок підсилює міжнародну боротьбу з безкарністю за найтяжчі злочини.

4. Гармонізація національного законодавства з нормами Римського статуту.

Ратифікація Римського статуту передбачає приведення внутрішнього законодавства держави-учасниці у відповідність до його норм, що включає:

- введення до національного кримінального кодексу положень про злочини, визначені Римським статутом (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії);
- розробку та впровадження механізмів для забезпечення співпраці з МКС, включаючи процедури арешту та передачі підозрюваних;
- усунення правових прогалин, які можуть перешкоджати виконанню зобов'язань перед судом.

Наприклад, у деяких державах може бути відсутній механізм видачі підозрюваних до міжнародних органів. У таких випадках потрібна відповідна законодавча реформа.

Держави-учасниці також мають певні права у взаємодії з МКС [10]:

- участь у щорічних засіданнях Асамблеї держав-учасниць, яка визначає політику МКС, затверджує бюджет та обирає суддів і прокурорів;
- можливість звертатися до МКС для ініціювання розслідувань щодо злочинів, скоєних на їхній території чи громадянами;
- право вносити пропозиції щодо змін до Римського статуту.

Забезпечення виконання цих обов'язків державами-учасницями є критично важливим для роботи МКС, оскільки він не має власних механізмів примусу чи правоохоронних органів. Тісна співпраця між судом і державами гарантує, що МКС зможе ефективно виконувати свою місію – притягати до відповідальності осіб, винних у найтяжчих злочинах проти людяності.

Римський статут встановлює принципи та механізми для забезпечення прав як обвинувачених, так і постраждалих. Ці положення спрямовані на підтримання балансу між ефективним здійсненням правосуддя та захистом основоположних прав людини.

Захист прав обвинувачених

Римський статут гарантує обвинуваченим осіб низку прав, що забезпечують справедливість судового процесу [10]:

1. Презумпція невинуватості.

Обвинувачений вважається невинуватим, доки його вина не буде доведена в ході судового процесу та підтверджена остаточним рішенням суду. Цей принцип є основоположним для запобігання упередженості та забезпечення неупередженості суду.

2. Право на справедливий судовий процес.

МКС зобов'язаний дотримуватися всіх процедурних гарантій, щоб забезпечити справедливість розгляду справи, що включає:

- право на публічний і прозорий процес;
- обов'язок суду пояснювати кожне своє рішення у мотивованій формі;
- забезпечення обвинуваченому рівних можливостей для представлення

свого захисту.

3. Право на захист.

Римський статут гарантує обвинуваченому:

- право бути представленим адвокатом або іншими уповноваженими особами, які мають право на представлення інтересів;

– можливість отримувати безкоштовну юридичну допомогу, якщо обвинувачений не має достатніх коштів для оплати захисту;

– право висловлюватися особисто або через представників у судовому процесі.

4. Доступ до інформації.

Обвинуваченому надається повний доступ до матеріалів справи, включаючи:

– докази, зібрані обвинуваченням, які будуть використані проти нього;
– інформацію про будь-які інші докази, які можуть бути виправдувальними або впливати на зменшення відповідальності.

Ці положення спрямовані на те, щоб забезпечити обвинуваченому можливість ефективно захищати свої інтереси.

Захист прав постраждалих

Римський статут приділяє особливу увагу захисту постраждалих, визнаючи їхню важливу роль у процесі відновлення справедливості [10]:

1. Право на участь у судових процесах.

Постраждалі мають право брати активну участь у розгляді справ. Це включає:

– подання заяв про участь у судовому процесі;
– представлення своїх інтересів через адвокатів або спеціальних представників.

2. Подання свідчень.

Постраждалі можуть давати свідчення перед судом, що допомагає встановити істину та притягнути винних до відповідальності. Суд зобов'язаний враховувати їхню точку зору та досвід при винесенні рішень.

3. Право на відшкодування шкоди.

Однією з унікальних особливостей МКС є механізм відшкодування шкоди постраждалим, що може включати:

– матеріальну компенсацію за завдані збитки;

– надання інших форм підтримки, таких як реабілітація або соціальна допомога.

4. Захист постраждалих і свідків.

МКС впроваджує спеціальні заходи для забезпечення безпеки постраждалих і свідків, що беруть участь у процесі, а саме:

- забезпечення конфіденційності інформації;
- надання фізичної охорони та зміни місця проживання у разі загрози.

Таким чином, Римський статут є не лише правовою основою для діяльності МКС, але й потужним інструментом у боротьбі з безкарністю. Його впровадження та дотримання сприяють глобальному миру, безпеці та справедливості, підкреслюючи необхідність міжнародної співпраці у подоланні найтяжчих злочинів.

2.2. Визначення та види злочинів проти людяності у Римському Статуті

Виникнення терміна «злочини проти людяності» [44] зазвичай пов'язують із спільною декларацією Великобританії, Франції та Росії, опублікованою 24 травня 1915 р. у відповідь на винищення вірмен в Османській імперії. Вказані дії молодотурків у цьому документі були названі «злочином проти людяності та цивілізації».

Згодом, у формулюваннях відповідних положень Статутів Нюрнберзького і Токійського трибуналів, цей термін був трансформований у «злочини проти людяності». Злочини проти людяності були включені до юрисдикції Міжнародного трибуналу по колишній Югославії (ст. 5), Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді (ст. 3),

Спеціального суду по Сьєра-Леоне (ст. 2), Надзвичайних палат у судах Камбоджі, Спеціальних колегій по Східному Тимору. У ч. 1 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказано, що «злочин проти людяності» означає будь-яке з передбачених у зазначеній статті діянь, за умови, що вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад вчиняється свідомо.

Йдеться про такі діяння, як:

- a) вбивство;
- b) винищення;
- c) поневолення;
- d) депортація або насильницьке переміщення населення;
- e) ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;
- f) катування;

---

⁴⁴ crimes against humanity - злочини проти людяності

g) зґвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості;

h) переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних або інших мотивів, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-якими діями, зазначеними в даному пункті, або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду;

i) насильницьке зникнення людей;

j) злочин апартеїду; k) інші нелюдські і 16 діяння аналогічного характеру, що полягають в умисному заподіянні сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [1].

Для розуміння сутності «злочинів проти людяності» елемент «людяності» має вирішальне значення. Вочевидь, для позначення розглядуваних діянь категорія людяності використана не випадково. Слово «людяність» у цьому контексті має підкреслювати людську природу людей, проти яких спрямовані вказані посягання. Попри всі об'єктивні відмінності (расові, релігійні, культурні), всіх людей об'єднує людська гідність і свобода. У певному сенсі, ціль злочинів проти людяності полягає в тому, щоб позбавити жертв їх людської природи, перетворити їх із суб'єктів, що володіють совістю, волею і свободою вибору, в об'єкти, що перебувають поза законом.

Концепція злочинів проти людяності пройшла певну еволюцію, яка стосувалася розширення конкретних видів діянь, що входять до цієї категорії, а також її сутнісних ознак: напад на цивільне населення; наявність/відсутність зв'язку зі збройним конфліктом; широкий масштаб і систематичність нападів; охоплення рамками протиправної політики, що проводиться державою чи організацією.

Ключовими сутнісними ознаками злочинів проти людяності на сьогодні є:

- 1) спрямованість проти будь-якого цивільного населення;
- 2) широкомасштабний або систематичний характер нападу;
- 3) відсутність необхідного зв'язку з ситуацією збройного конфлікту.

Спрямованість нападу на цивільне населення означає невідповідність жертв серед цивільного населення.

Злочини проти людяності спрямовані проти цивільного населення як такого, а не просто проти окремих осіб [3, с. 398].

Цивільне населення в рамках Римського статуту Міжнародного кримінального суду означає всіх, хто є цивільними, а тому не є комбатантами в тому значенні, в якому цей термін розуміється в міжнародному гуманітарному праві [2, с. 432; 3, с. 399].

Термін «цивільне населення» охоплює будь-яку групу осіб, пов'язаних спільними характеристиками, які, своєю чергою, роблять її об'єктом нападу. Такою характеристикою може бути, наприклад, проживання на певній території. Це, однак, не означає, що нападом має бути зачеплене все населення держави чи території. Даний критерій підкреслює радше колективну природу злочину, виключаючи з його сфери напади на окремих осіб та ізольовані акти насильства [3, с. 398].

Важливим елементом злочинів проти людяності є вимога широкомасштабності або систематичності нападів на цивільне населення, в рамках яких вчиняється конкретний злочин проти людяності. У примітці до ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказано, що напад на будь-яких цивільних осіб означає лінію поведінки, що включає вчинення актів, зазначених у цій статті, проти будь-яких цивільних осіб, застосовуваних у цілях проведення політики держави чи організації, спрямованої на вчинення такого нападу, або з метою сприяння такій політиці [1].

У сучасній доктрині міжнародного кримінального права підкреслюється, що термін «напад» має тлумачитись як лінія поведінки або радше як кампанія чи операція; окремі спорадичні акти, спрямовані проти цивільного населення, не є злочинами проти людяності. Вимога щодо широкомасштабності або систематичності стосується саме нападів, а не одиничних актів. Для констатації наявності нападу немає необхідності у застосуванні сили проти цивільного населення; концепція «нападу» охоплює будь-яке жорстоке поводження з цивільним населенням [2, с. 432; 3, с. 402–403].

Альтернативними вимогами до контексту злочинів проти людяності є широкомасштабність або систематичність нападів на цивільне населення. Міжнародним кримінальним судом широкомасштабність визначається за географічним критерієм і критерієм кількості жертв. Можливі різні варіанти поєднання цих критеріїв: значне географічне охоплення і значна кількість жертв, незначне географічне охоплення і відносно незначна кількість жертв, незначне географічне охоплення і значна кількість жертв. Систематичність виявляється в організованому характері актів насильства; вона досить тісно пов'язана з існуванням політики, спрямованої на вчинення злочинів проти людяності [2, с. 433; 3, с. 404–405].

Відповідно до ст. 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу, тобто того міжнародного акта, в якому аналізоване поняття визначалося вперше, зв'язок із збройним конфліктом («вчинені... до або під час війни») визнавався обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів проти людяності. Згодом ця ознака із відповідного формулювання була виключена. Тому нині немає значення, чи вчинені ці злочини в рамках міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту або поза ним. На відміну від воєнних злочинів, злочини проти людяності включають також злочини проти своїх громадян, якщо на останніх систематично вчиняються напади як на ідентифіковану групу цивільного населення. Варто також зазначити, що присутність у числі

цивільного населення, на яке вчиняється напад, певної кількості комбатантів, не позбавляє дане населення його цивільного характеру [3, с. 392, 399].

Отже, злочини проти людяності є одними з найтяжчих міжнародних злочинів, які загрожують безпеці, правам і гідності людини. Їх визначення та криміналізація у Римському статуті Міжнародного кримінального суду стали важливим кроком у розбудові міжнародного правопорядку, що закладає юридичний фундамент для переслідування осіб, винних у масових порушеннях прав людини, які відбуваються в контексті широкомасштабних або систематичних нападів на цивільне населення, а також слугує базою для захисту постраждалих та забезпечення справедливості.

Водночас застосування положень статті 7 Римського статуту супроводжується значними викликами. Серед них – політична воля держав, складність збору доказів, що підтверджують систематичність злочинів, та необхідність забезпечення неупередженості в судових процесах. Попри це, стаття є важливим інструментом у боротьбі зі злочинами проти людяності, що сприяє зміцненню принципу невідворотності покарання.

Так, відповідно до статті 7 Римського статуту:

«1. Для цілей цього Статуту «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу:

- a) вбивство;
- b) винищення;
- c) оборнення в рабство;
- d) депортація або насильницьке переміщення населення;
- e) ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;
- f) катування;

g) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства;

h) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних (у значенні пункту 3) мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду;

i) насильницьке зникнення осіб;

j) злочин апартеїду;

k) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

2. Для цілей пункту 1:

a) «напад, спрямований проти будь-якого цивільного населення» означає лінію поведінки, що включає багаторазове вчинення діянь, зазначених у пункті 1, проти будь-якого цивільного населення в рамках проведення політики держави або організації, спрямованої на вчинення такого нападу, чи з метою сприяння реалізації такої політики;

b) «вимищення» включає умисне створення умов життя, розрахованих на знищення частини населення, *inter alia* позбавлення доступу до продуктів харчування й лікарських засобів;

c) «обернення в рабство» означає здійснення щодо особи будь-якого або всіх повноважень, притаманних праву власності, і включає здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми;

d) «депортація або насильницьке переміщення населення» означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших

примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом;

е) «катування» означає умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого; однак катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково;

ф) «примусова вагітність» означає незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною в примусовому порядку, з метою зміни етнічного складу будь-якого населення або вчинення інших серйозних порушень міжнародного права. Це визначення в жодному разі не повинно тлумачитися як таке, що впливає на національне законодавство щодо вагітності;

г) «переслідування» означає умисне і грубе позбавлення основоположних прав усупереч міжнародному праву за ознакою належності до тієї чи іншої групи або спільноти;

h) «злочин апартеїду» означає нелюдські діяння, подібні за своїм характером до тих, що зазначені в пункті 1, які вчиняються в контексті інституціоналізованого режиму систематичного гноблення і домінування однієї расової групи над будь-якою іншою расовою групою або групами та які вчиняються з метою збереження такого режиму;

і) «насильницьке зникнення осіб» означає арешт, затримання або викрадення осіб державою чи політичною організацією або з їхнього дозволу, за їхньої підтримки чи за їхньою мовчазною згодою з подальшою відмовою визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю чи місце перебування цих осіб з метою залишення їх без законодавчого захисту протягом тривалого періоду часу» [10].

Історичні приклади злочинів проти людяності, визначених у статті 7 Римського статуту, демонструють різноманіття форм насильства, що мали місце в різних етапах історії, а також тяжкість їх наслідків для людства. Нижче

приклади для кожного виду злочину проти людяності відповідно до положень Статуту:

1. Вбивство.

Вбивство як злочин проти людяності у випадку геноциду в Руанді 1994 року стало результатом свідомо організованої кампанії знищення великої етнічної групи – туцсі, що була здійснена режимом хуту. Після того як 6 квітня 1994 року було збито літак президента Руанді Жувеналя Хаб'ярімани, внаслідок чого розпочалась ескалація насильства, уряд хуту вирішив скористатися цим інцидентом як виправдання для масового винищення туцсі. Вбивства стали частиною спланованої та систематичної стратегії знищення цілої етнічної групи.

Протягом наступних кількох місяців, з квітня по липень 1994 року, було вбито понад 800 тисяч осіб, в основному туцсі, але також політичних опонентів режиму, таких як хуту, які виступали проти насильства.

Державні органи, армія, поліція та інші структури активно сприяли вбивствам, надаючи знаряддя для вбивств, підштовхуючи місцевих жителів до участі в розправі над тими, кого вважали ворогами. Важливою частиною цієї стратегії було також використання релігійних і місцевих лідерів для підбурювання до насильства.

Процес розслідування та покарання винних у геноциді, зокрема через Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди, допоміг розпочати шлях до відновлення справедливості, але справжнє загоєння ран суспільства потребувало значних зусиль з боку як держави, так і міжнародної спільноти [45].

2. Винищення.

Голокост, який мав місце в період з 1941 по 1945 рік, є найбільш очевидним і масштабним прикладом винищення в історії людства.

---

⁴⁵ Довгаль Д. Геноцид у Руанді: особливості вчиненого злодійства. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2015. №. 26. С. 162-164.

Нацистський режим під керівництвом Адольфа Гітлера організував систематичну кампанію знищення єврейського населення Європи, в результаті якої загинуло близько шести мільйонів євреїв. Однак, окрім євреїв, до категорій, що підлягали винищенню, потрапили й інші групи – цигани, слов'яни, інваліди, представники комуністичних і соціалістичних партій, а також усі, хто виступав проти нацистської влади. Одним із основних методів знищення стали концентраційні табори, зокрема табори смерті, як Аушвіц, Треблінка та Майданек, де використовувалися газові камери для масового вбивства.

Винищення нацистами не обмежувалося лише фізичним знищенням людей. Нацистська ідеологія передбачала перетворення цілих народів на «нежиттєздатні», а отже, виправдовувала насильство й жорстокість щодо представників цих народів. Пропаганда, поширювана нацистським режимом, створювала образ євреїв і циган як «ворогів нації», що дозволяло легітимізувати акти геноциду в очах більшості населення. Технології знищення, які використовували нацисти, стали моделлю для подальших злочинів проти людяності в наступні десятиліття, показуючи масштаби організованого насильства, що може бути реалізоване за допомогою державного апарату [46].

Міжнародна спільнота, після Голокосту, створила численні механізми для боротьби з подібними злочинами, зокрема через Римський статут, Міжнародний кримінальний суд та інші органи, що сприяють запобіганню таких трагедій у майбутньому.

3. Оборнення в рабство.

Оборнення в рабство як злочин проти людяності набуло катастрофічного масштабу під час Трансатлантичної работоргівлі, яка тривала з XVI по XIX століття. Цей період історії охоплював масове транспортування

---

⁴⁶ Голокост. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Голокост>.

африканців, яких силою захоплювали в рабство, переправляючи через Атлантичний океан до Америки, Європи та інших регіонів світу. За оцінками, за цей час в рабство потрапило від 10 до 12 мільйонів людей, більшість із яких стали частиною економічних систем плантацій у Новому Світі, де вони працювали на вирощуванні цукру, тютюну, кави та інших сільськогосподарських культур. Цей процес був не тільки актом насильства, а й частиною системної експлуатації, що тривала століттями.

Трансатлантична работоргівля почалася з європейських колоніальних держав, які в пошуках дешевої робочої сили для своїх колоній в Америці та Карибському басейні зверталися до Африки. Африканці були захоплені в результаті рейдів, війни або шляхом продажу рабів місцевими африканськими правителями. Сотні тисяч людей були насильно вивезені з їхніх домівок, покинувши родини та громади. Їх везли до портів, де відбувалася обробка їх як товару, після чого на них чекав жахливий перехід через Атлантичний океан в умовах жорстоких знущань і переповнених кораблів.

Під час транспортування рабів до Америки вони стикалися з катастрофічними умовами. Багато з них помирали від голоду, хвороб, поганих умов гігієни та тісноти на кораблях. Злочин проти людяності не обмежувався лише самим процесом транспортування. По прибуттю в Америку, африканці ставали власністю своїх «хазяїв», і їхні життя не мали жодної цінності. Раби піддавалися фізичним покаранням, насильству, тортурам, сексуальному рабству, і вони були позбавлені найосновніших прав людини. Робота на плантаціях була надзвичайно важкою, а смертність серед рабів була надзвичайно високою [47].

Трансатлантична работоргівля залишила глибокий слід у історії, зокрема у формах расової нерівності, що й досі є проблемою в багатьох частинах світу. Крім того, цей злочин створив глибокі соціальні та економічні

---

⁴⁷ Трансатлантична работоргівля. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Трансатлантична_работоргівля.

наслідки для Африки, де цілі покоління були втрачені через продаж і насильницьке вивезення.

4. Депортація або насильницьке переміщення населення.

Депортація і насильницьке переміщення населення стали однією з основних форм політичних репресій під час сталінського режиму в СРСР в 1930-1950-х роках. Масові депортації проводилися не лише з метою усунення реальних або уявних політичних опонентів, але й з метою систематичного переслідування цілих етнічних та соціальних груп. За період правління Сталіна десятки національних меншин, таких як чеченці, кримські татари, калмики, та інші, були піддані масовим депортаціям під приводом «колабораціонізму» з ворогами держави або як частина сталінської стратегії переселення для утримання внутрішньої безпеки.

Депортації здійснювалися без попередження, часто в умовах надзвичайної жорстокості. Людей вивозили з їхніх домівок на велику відстань у товарних вагонах, без належних умов для транспортування, що призводило до численних жертв серед мирного населення. Після прибуття в нові райони, депортовані люди були змушені жити в умовах крайньої бідності, часто без житла, нормальної їжі та медичної допомоги. Вони працювали на важких роботах, виконуючи тяжку працю на промислових і сільськогосподарських об'єктах, під постійним наглядом держави.

Депортація була частиною ширшої політики сталінського терору, що також включала масові арешти, тортури і страти. Політичні опоненти, а також люди, які вважалися «ворогами народу», стали мішенями для репресій. Ті, хто вижив у депортаціях, залишалися під пильним контролем спецслужб і не мали права на повернення до рідних місць. Ця практика депортацій і насильницького переміщення населення не лише завдала величезних людських втрат, але й створила тривалі соціальні та демографічні зміни, залишивши незагойні рани в історії СРСР [48].

---

⁴⁸ Депортація народів у СРСР. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Депортація_народів_у_СРСР.

5. Ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права.

Ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права яскраво проявляється через систему концентраційних таборів нацистської Німеччини в період з 1933 по 1945 рік. Нацистський режим використовував ці табори як інструмент політичного терору, де мільйони людей, включаючи політичних противників, євреїв, циган, представників інших етнічних груп і соціальних меншостей, були незаконно ув'язнені без судового розгляду або можливості захисту. Найвідоміші табори, такі як Аушвіц, Дахау та Бухенвальд, стали символами беззаконня та жорстокості, адже в них проводилися масові депортації, а ув'язнені піддавалися катуванням, примусовим роботам і безжалісним умовам, що призводило до їх смерті від голоду, хвороб та насильства.

Ув'язнені не мали жодних прав, що звичайно гарантуються навіть за умов війни чи надзвичайного стану. Вони не мали права на справедливий суд, часто утримувалися в таборах без жодних звинувачень або формальних обвинувальних актів. Більше того, умови в цих таборах були катастрофічними: відсутність гігієни, переповненість, фізичне насильство, голод, примусові праці і численні інші форми знущань стали нормою повсякденного життя для мільйонів людей, що піддавалися таким нелюдським умовам [49].

6. Катування.

Катування, як злочин проти людяності, яскраво проявилось під час війни в Іраку (2003-2011 рр.), коли під час окупації Іраку американськими військами були зафіксовані численні випадки тортур і жорстокого поводження з іракськими ув'язненими. Один із найбільш відомих інцидентів стався в абу-Грейбській в'язниці, де військові США використовували насильство для отримання інформації та зламання морального духу затриманих. Зображення

---

⁴⁹ Нацистські табори. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/nazi-camps>.

катувань, що потрапили в засоби масової інформації, шокували світ і стали символом порушення прав людини в умовах сучасної війни. В'язні зазнавали фізичного насильства, психологічних знущань, сексуального насильства, а також інших форм катувань, таких як удари, електричні шоки, примус до оголення і позування в принизливих позах.

Ці акти катувань були частиною ширшої стратегії допитів, що проводилася з метою отримання розвідки від затриманих осіб. Проте, порушення прав людини не обмежувалися лише тими, кого підозрювали в зв'язках з терористичними організаціями. Деякі жертви катувань були не просто затриманими бойовиками, а звичайними громадянами, які опинилися під арештом через випадкові обставини або неправомірні звинувачення. Це явище викликало критику з боку міжнародної спільноти та правозахисних організацій, які вказували на необхідність дотримання стандартів, встановлених міжнародними конвенціями, зокрема щодо заборони катувань і поводження з цивільними особами.

Тортури в абу-Грейбській в'язниці стали не лише символом порушення прав людини в контексті війни в Іраку, але й ускладнили міжнародні відносини, особливо між США та країнами, що виступали проти окупації Іраку. Скандал, що розгорівся після публікації фотографій катувань, став каталізатором для критики військових та політичних лідерів США, а також сприяв запровадженню реформ у методах допитів і утримання військовополонених. Однак, незважаючи на міжнародний осуд, багато хто з відповідальних за ці злочини unikнув серйозних покарань, що ще більше підкреслює проблему безкарності у військових конфліктах [50].

7. Зв'язування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства.

---

⁵⁰ Війна в Іраку: брехня та порушення міжнародного права. URL: <https://www.dw.com/uk/vijna-v-iraku-brehna-ssa-ta-porusenna-miznarodnogo-prava/a-65048573>.

Війна в Боснії (1992-1995 рр.) є одним із найбільш трагічних прикладів застосування сексуального насильства як зброї війни. Протягом конфлікту було зафіксовано численні випадки зґвалтувань, сексуального рабства та примусового сексуального насильства, особливо з боку сербських військових і парамілітарних груп. Сексуальне насильство було використано як стратегічний інструмент для терору, приниження та дезорганізації цивільного населення, насамперед жінок і дівчат. Тисячі жінок були зґвалтовані, примушені до проституції чи сексуального рабства, а також були зафіксовані випадки примусової вагітності, коли жінок насильно завагітніли, щоб знищити етнічну ідентичність їхніх дітей.

У багатьох випадках жінок утримували в концентраційних таборах, де вони зазнавали сексуальних знущань і насильства, яке супроводжувалося психологічними травмами на все життя. Міжнародне співтовариство визнало ці акти сексуального насильства як злочини проти людяності, що призвело до судових процесів у Міжнародному кримінальному суді для колишньої Югославії, де відповідальних за ці злочини було притягнуто до суду [51].

8. Переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду.

Переслідування мусульманської меншини рохінджа в М'янмі, яке триває з 2017 року, є прикладом зловживання державою своїми силами для здійснення переслідування етнічної та релігійної групи. Військові та урядові сили М'янми здійснюють насильницькі акти проти рохінджа, які включають масові вбивства, сексуальне насильство, знищення майна та спалення цілих

---

⁵¹ Невидимі жертви війни у Боснії і Герцеговині. URL: https://mil.in.ua/uk/blogs/nevydymi-zhertvy-vijny-u-bosniyi-i-gertsegovyni/#google_vignette.

сіл. Рохінджа, які є мусульманами, стали мішенню для цього переслідування через їхню етнічну приналежність і релігійну віру. Відсутність громадянських прав, систематичні обмеження на пересування, а також відмова в наданні базових послуг, таких як охорона здоров'я та освіта, зробили їх вразливою групою, яка зазнає жорстокого поводження.

Протягом цих років десятки тисяч рохінджа були вбиті, сотні тисяч змушені були покинути свої домівки та тікати в сусідній Бангладеш, де вони опинилися в умовах гуманітарної кризи. Окрім фізичного насильства, рохінджа зазнавали й психологічного терору: геноцидні акти, такі як примусова депортація та насильницька асиміляція, стали частиною стратегії держави для стирання існування цієї спільноти на території М'янми. Міжнародні організації, зокрема ООН, засудили ці дії як порушення прав людини та злочини проти людяності, зокрема переслідування на етнічному та релігійному ґрунті [52].

9. Насильницьке зникнення осіб.

Аргентинська «брудна війна» (1976-1983 рр.) стала періодом жорстоких репресій, під час яких аргентинська військова хунта вела систематичну кампанію насильницького зникнення осіб. Під час цього диктаторського правління було викрадено та насильно зникло близько 30 тисяч осіб, здебільшого політичних опонентів, активістів, студентів та представників лівих сил, які виступали проти уряду. Жертвами цих злочинів стали люди, яких без будь-яких звинувачень або судового розгляду викрадали з їхніх домівок або з вулиць, а їхні родини не отримували жодної інформації про їхнє місцезнаходження чи стан.

Насильницьке зникнення осіб під час «брудної війни» включало не лише викрадення людей, але й їх катування та вбивства. Багато з викрадених осіб стали жертвами жорстоких катувань в таємних в'язницях, де їх утримували без судового розгляду. Відсутність будь-якої інформації про зниклих, а також

---

⁵² Геноцид рохінджа. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Геноцид_рохінджа.

безкарність викрадачів, лише погіршували ситуацію для родин жертв. Злочини насильницького зникнення були пізніше визнані міжнародними судами як серйозні порушення прав людини та злочини проти людяності, і багато з тих, хто брав участь у цих актах, були притягнуті до відповідальності [53].

10. Злочин апартеїду.

Апартеїд в Південно-Африканській Республіці (1948-1994 рр.) є одним із найбільш відомих прикладів злочину апартеїду, коли політика расової сегрегації та дискримінації була офіційно закріплена на рівні державних законів. Уряд Південної Африки, що складався здебільшого з білих африканців, запровадив систему апартеїду, яка визначала жорстке розмежування та нерівність між білими і чорними жителями країни. Цією системою були обмежені права більшості населення (чорних африканців), які не мали політичних, економічних і соціальних прав, таких як право голосу, право на доступ до освіти, медичних послуг і навіть право жити в певних районах, які контролювалися білим населенням. В результаті, мільйони чорних південноафриканців були позбавлені елементарних прав і змушені жити в умовах соціальної та економічної ізоляції.

Злочини апартеїду включали не лише законодавчі обмеження, але й насильницькі акти, спрямовані на придушення будь-яких спроб опору. Окрім обмеження фізичних переміщень і житлових прав чорних громадян, система апартеїду була пов'язана з численними випадками насильства, таких як арешти, катування, вбивства, і навіть зникнення людей, що виступали проти політики расової сегрегації. Міжнародне співтовариство засуджувало такі практики, і навіть багато урядів відмовились підтримувати Південну Африку в політичній і економічній сферах. Протягом десятиліть внутрішня боротьба за права і свободи, зокрема за допомогою антиапартеїдного руху на чолі з

---

⁵³ Брудна війна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Брудна_війна.

такими лідерами, як Нельсон Мандела, сприяла поступовому тиску на уряд та змінам у законодавстві.

Розпад системи апартеїду у 1994 році став важливим кроком у боротьбі за права людини та рівність, коли Нельсон Мандела був обраний першим чорним президентом Південної Африки. Однак до цього моменту апартеїд завдав величезної шкоди не лише чорному населенню країни, але й світовому співтовариству. Міжнародна правова відповідальність за апартеїд була визнана в резолюціях ООН, а у 2002 році злочини апартеїду були включені до юрисдикції Міжнародного кримінального суду як злочини проти людяності. Це дозволило притягнути до відповідальності винних у таких актах дискримінації і насильства, хоча відновлення справедливості після багаторічного гноблення залишалося надзвичайно складним процесом [54].

11. Інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

Катастрофа в Камбоджі (1975-1979 рр.), що стала результатом правління режиму червоних кхмерів на чолі з Полем Потом, є прикладом злочинів проти людяності, які можна класифікувати як «інші нелюдські діяння». Під час цього періоду в Камбоджі відбувся жорстокий соціальний експеримент, що включав примусове виселення містян на сільськогосподарські роботи, заборону на приватну власність, повне знищення культурних і релігійних інститутів, а також масові вбивства та катування. Мільйони людей були змушені працювати в умовах катастрофічного голоду, фізичної виснаженості та жорстокого поводження, що призвело до загибелі близько 2 мільйонів осіб, або чверті населення країни.

Режим червоних кхмерів застосовував насильницьке відновлення аграрної економіки, що включало примусові переселення містян у сільську

---

⁵⁴ Апартеїд. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Апартеїд>.

місцевість для роботи на полях. Люди були позбавлені елементарних прав, таких як свобода пересування та право на відпочинок, і зазнавали постійних тортур та психологічного насильства. Масові страти, особливо в так званих «полях смерті», де затриманих людей страчували без суду, стали частиною стратегії режиму, що прагнув стерти всю «буржуазну» та інтелектуальну еліту країни. Багато з жертв зазнавали не тільки фізичного насильства, а й морального тиску, оскільки кожен, хто не міг задовольнити вимоги режиму або був звинувачений у зраді, піддавався катуванням або смерті.

У висновку до розгляду визначення та видів злочинів проти людяності у Статуті можна зазначити, що ці злочини є серйозними порушеннями міжнародного права, що завдають величезної шкоди людству в цілому. Римський статут Міжнародного кримінального суду чітко визначає злочини проти людяності як акти, спрямовані на безжальне та масове знищення, терор, катування, сексуальне насильство, насильницьке зникнення осіб, рабство, депортацію, переслідування та інші нелюдські діяння щодо цивільних осіб на великих територіях або в рамках організованих політичних чи військових акцій.

Таким чином, дослідження визначень та категорій злочинів проти людяності в контексті Статуту є необхідним для розуміння їхнього впливу на міжнародний порядок і для боротьби з безкарністю винних. Справедливість для жертв та покарання злочинців є основою підтримки прав людини та запобігання майбутнім трагедіям.

2.3. Міжнародний кримінальний суд його склад, принципи юрисдикції МКС: обмеження та можливості

Міжнародний кримінальний суд є незалежною постійною судовою інституцією, заснованою для розслідування та переслідування осіб, відповідальних за найтяжчі злочини, які викликають занепокоєння міжнародної спільноти. Його робота організована навколо чотирьох основних органів, кожен з яких виконує унікальні функції для забезпечення ефективності суду [10].

1. Президія.

Президія є керівним органом МКС, який відповідає за загальне управління та представництво суду. До її складу входять президент і два віце-президенти, обрані суддями з-поміж себе на трирічний термін із можливістю переобрання.

Основні функції Президії:

- забезпечення ефективного управління роботою суду, включаючи координацію між органами;
- представлення суду на міжнародній арені, включаючи взаємодію з державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами;
- призначення суддів до конкретних палат (Досудової, Судової або Апеляційної) залежно від характеру справи;
- забезпечення виконання адміністративних функцій, які не належать до компетенції інших органів суду.

Президія відіграє ключову роль у підтримці незалежності та ефективності суду, діючи як його обличчя на міжнародній арені.

2. Судові палати (Досудова, Судова та Апеляційна).

Судові палати є центральними органами, що здійснюють правосуддя в рамках МКС. Вони розподілені за трьома рівнями, кожен з яких виконує специфічну функцію:

а) Досудова палата:

- відповідає за розгляд попередніх питань у справі, включаючи затвердження обвинувальних висновків, видачу ордерів на арешт та повісток;
- контролює дотримання прав підозрюваних і жертв на досудових стадіях;

- вирішує питання, пов'язані з юрисдикцією та допустимістю справи.

б) Судова палата:

- розглядає справи по суті, заслуховує докази та свідчення від сторін;
- виносить вироки, визначає ступінь відповідальності підсудного та призначає покарання;

- забезпечує захист прав обвинувачених та жертв під час судового процесу.

в) Апеляційна палата:

- розглядає апеляції на рішення Досудової та Судової палат;
- має право скасовувати, змінювати або підтверджувати рішення, а також вимагати повторного розгляду справи.

Судові палати гарантують, що процес правосуддя є справедливим, прозорим та відповідає нормам міжнародного права.

3. Офіс прокурора.

Офіс прокурора є незалежним органом, відповідальним за розслідування та пред'явлення обвинувачень у злочинах, що підпадають під юрисдикцію МКС. Прокурор і його заступники обираються Асамблеєю держав-учасниць на дев'ятирічний термін без можливості переобрання.

Основні функції Офісу прокурора:

- проведення попередніх розслідувань: аналіз інформації про можливі злочини для визначення, чи є підстави для відкриття справи;

- розслідування: збір доказів, опитування свідків, співпраця з національними та міжнародними організаціями;

- пред'явлення обвинувачень: підготовка обвинувальних висновків і представлення справи перед судовими палатами;

– захист інтересів жертв: офіс прокурора враховує інтереси жертв, забезпечуючи їхню участь у процесі.

Офіс прокурора діє незалежно від інших органів МКС, що є критично важливим для забезпечення неупередженості розслідувань.

4. Секретаріат.

Секретаріат виконує адміністративні функції, необхідні для повсякденної діяльності МКС. На його чолі стоїть секретар, якого обирають судді на п'ятирічний термін.

Основні функції Секретаріату:

- організація адміністративної підтримки для всіх органів МКС, включаючи логістичне та фінансове управління;
- забезпечення захисту свідків і жертв, зокрема, реалізація програм з охорони свідків;
- надання допомоги жертвам у поданні заяв про участь у судовому процесі та вимог про відшкодування шкоди;
- забезпечення перекладів, документування та архівування матеріалів суду.

Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію тільки щодо злочинів, скоєних після набрання чинності Статутом, тобто з 1 липня 2002 року. Згідно з цим принципом [10].

Римський статут встановлює чіткі принципи юрисдикції, які визначають умови, за яких МКС може розглядати справи. Ці принципи покликані забезпечити легітимність діяльності суду, узгодженість з міжнародним правом та повагу до суверенітету держав [10]:

1. Територіальний принцип.

Цей принцип визначає, що юрисдикція МКС поширюється на злочини, скоєні на території держави-учасниці Римського статуту. Це означає, що:

– якщо злочин було вчинено на території держави, яка ратифікувала Римський статут, МКС має право розслідувати цю справу, незалежно від громадянства злочинця;

– у випадках, коли злочин охоплює декілька держав (наприклад, планування в одній країні і виконання в іншій), юрисдикція застосовується до всіх країн, які є учасниками статуту.

Цей принцип гарантує, що міжнародне правосуддя може діяти навіть у випадках, коли винуватці не належать до жодної держави-учасниці, але діяли на її території.

2. Принцип громадянства.

МКС має право притягати до відповідальності осіб, які є громадянами держави-учасниці Римського статуту, навіть якщо злочин було скоєно за межами території цієї держави. Наприклад, якщо громадянин держави-учасниці вчинив військовий злочин або злочин проти людяності в державі, яка не ратифікувала статут, МКС все одно може розглядати цю справу.

Цей принцип дозволяє поширити юрисдикцію суду на глобальному рівні, забезпечуючи притягнення до відповідальності навіть за межами юрисдикції національних судів.

3. Принцип комплементарності.

Цей принцип є ключовим у роботі МКС, оскільки визначає його допоміжну (комплементарну) роль щодо національних правових систем. Згідно з ним, МКС втручається лише в тому випадку, якщо:

– національні суди не можуть провести розслідування або судовий процес через відсутність ресурсів чи інших об'єктивних причин;

– національні суди не хочуть розглядати справу, наприклад, через політичну упередженість, корупцію або бажання захистити обвинуваченого.

Даний принцип поважає суверенітет держав, надаючи їм першочергове право розслідувати та судити злочини. МКС є своєрідною «останньою

інстанцією», яка втручається, коли правосуддя на національному рівні не здійснюється належним чином.

4. Темпоральний принцип.

Юрисдикція МКС обмежена в часі. Він розглядає лише ті злочини, які:

– скоєні після набрання чинності Римським статутом, тобто після 1 липня 2002 року;

– якщо держава приєдналася до статуту пізніше, юрисдикція МКС поширюється на злочини, скоєні після ратифікації статуту цією державою.

Цей принцип забезпечує чіткі часові рамки для розслідувань, уникаючи ретроспективного застосування юрисдикції суду до подій, що сталися до його створення.

Розглянуті принципи працюють у взаємозв'язку, забезпечуючи баланс між правами держав-учасниць та повноваженнями МКС. Територіальний і громадянський принципи гарантують широку сферу охоплення суду, тоді як принцип комплементарності захищає суверенітет держав. Темпоральний принцип, у свою чергу, забезпечує визначеність та легітимність діяльності суду в контексті часу.

Однією з основних проблем є недостатня конкретизація форми вини, яка є необхідною для кваліфікації злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду. Римський статут надає загальне визначення злочинів, однак у багатьох випадках залишаються відкритими питання щодо чіткого визначення наміру, умислу чи інших елементів суб'єктивної сторони складу злочину. Відсутність чітких критеріїв створює правову невизначеність і ускладнює процес доведення вини осіб, відповідальних за міжнародні злочини. Це, у свою чергу, може негативно впливати на якість і тривалість судових розглядів.

Крім того, кваліфікація міжнародних злочинів залишається проблематичною через відсутність чітких меж між злочинами, які підпадають під юрисдикцію МКС, та злочинами, які можуть бути розглянуті в межах національних судових систем. Неоднозначність у визначенні елементів складу

злочину може призводити до юрисдикційних суперечок між МКС і державами, а також створювати складнощі у встановленні справедливості на міжнародному рівні.

Ще однією значною перешкодою є обмежений перелік злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС. На сьогодні до цього переліку не входять такі важливі злочини, як міжнародний тероризм, екоцид і злочини із застосуванням біологічної зброї. Зважаючи на глобальний вплив цих злочинів на безпеку, стабільність та екосистему, їх відсутність у Римському статуті значно звужує можливості Суду у протидії сучасним викликам. Така ситуація вимагає перегляду існуючих норм та їх адаптації до актуальних загроз.

Серйозною проблемою також є небажання значної кількості держав ратифікувати Римський статут. Серед таких держав знаходяться великі міжнародні гравці, зокрема США, Китай та Індія. Відмова цих країн від участі у Статуті обмежує юрисдикцію Суду, не дозволяючи переслідувати злочини, вчинені їхніми громадянами або на їх території, що суттєво знижує ефективність МКС як універсального органу правосуддя. Крім того, така позиція держав створює прогалини у глобальній системі боротьби з безкарністю та підриває міжнародні зусилля у зміцненні верховенства права.

Політизація діяльності МКС також є предметом постійної критики. Попри заявлену незалежність Суду, його рішення нерідко сприймаються як такі, що піддаються впливу політичних чинників, що знижує довіру до Суду з боку міжнародної спільноти і створює ризик втрати його легітимності. Крім того, недостатнє фінансування і обмежені ресурси Суду ускладнюють його здатність ефективно проводити розслідування, забезпечувати захист свідків та організувати судові процеси. Ці обставини не лише впливають на оперативність роботи Суду, а й знижують його здатність забезпечувати справедливість.

Наведемо кілька історичних прикладів злочинів і ситуацій, які залишилися поза юрисдикцією МКС, попри їхню серйозність:

1. Злочини під час війни у Сирії (з 2011 р.).

Збройний конфлікт у Сирії, який розпочався у 2011 році, супроводжувався численними повідомленнями про серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, включаючи воєнні злочини та злочини проти людяності. Серед найбільш кричущих порушень – масові вбивства мирного населення, насильницьке переміщення, тортури, зґвалтування, а також застосування хімічної зброї [55]. Ці дії, що спричинили масштабні людські страждання, викликали міжнародний осуд, проте вони залишаються поза юрисдикцією МКС, оскільки Сирія не є учасницею Римського статуту.

Попри численні заклики міжнародної спільноти передати сирійську ситуацію на розгляд МКС, цей процес блокується на рівні Ради Безпеки ООН. Постійні члени Ради, зокрема Росія та Китай, неодноразово використовували право вето, щоб перешкодити ухваленню резолюцій, які могли б ініціювати міжнародне розслідування злочинів у Сирії. Ця політична динаміка демонструє обмеження глобальної системи правосуддя, коли геополітичні інтереси держав стають перешкодою для забезпечення відповідальності за серйозні порушення міжнародного права.

Нездатність залучити МКС до розгляду сирійської ситуації підкреслює необхідність реформування міжнародних механізмів правосуддя, які б дозволили уникати подібних блокувань.

2. Терористичні атаки 11 вересня 2001 року у США.

Терористичні атаки 11 вересня 2001 року в США, які стали одними з найбільш трагічних подій сучасної історії, призвели до масових людських жертв і мали глобальний вплив на міжнародну безпеку. Ці напади, організовані терористичною групою «Аль-Каїда», спричинили загибель майже трьох тисяч людей і значні руйнування. Попри масштаб трагедії та міжнародне засудження, розслідування цих злочинів залишалося виключно в

---

⁵⁵ Громадянська війна в Сирії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Громадянська_війна_в_Сирії.

компетенції національної правової системи США [56]. Міжнародний кримінальний суд не міг розглядати цю справу, оскільки тероризм не входить до переліку злочинів, визначених Римським статутом.

Окрім предметних обмежень, юрисдикція МКС також була заблокована через те, що США не ратифікували Римський статут, залишаючись поза його правовим полем. Це підкреслює серйозну прогалину в міжнародному правосудді, адже такі дії, як міжнародний тероризм, попри їхній руйнівний вплив, не охоплюються існуючими механізмами Суду. Відсутність універсальної юрисдикції МКС і нездатність реагувати на подібні злочини демонструють потребу в розширенні правових рамок, щоб включати нові виклики, які становлять загрозу для миру і стабільності у світі.

3. Злочини у Чечні під час збройних конфліктів (1990-ті – 2000-ті рр.).

Збройні конфлікти в Чечні у 1990-х – 2000-х роках стали одними з найкривавіших у сучасній історії. У ході цих конфліктів неодноразово повідомлялося про масові порушення прав людини, включаючи вбивства мирного населення, катування, зґвалтування, примусові зникнення людей і широкомасштабне знищення інфраструктури. Ці дії, які могли б бути кваліфіковані як воєнні злочини чи злочини проти людяності, викликали міжнародний осуд і вимоги щодо притягнення винних до відповідальності [57]. Однак через відсутність належного міжнародного механізму багато з цих злочинів залишилися нерозслідуваними.

МКС не має юрисдикції щодо подій у Чечні, оскільки росія не є учасником Римського статуту, що виключає можливість автоматичного розгляду цих злочинів Судом. Така ситуація підкреслює обмеження міжнародного правосуддя в умовах, коли держави, причетні до конфліктів, не зобов'язані співпрацювати з МКС. Попри численні заклики міжнародної

---

⁵⁶ Ісхакова А., Короваєнко П. Теракти 11 вересня 2001 року в документалістиці. Сходознавство. Актуальність та перспективи : матеріали доп. V Міжнар. наук.-метод. конф., м. Харків, 29 берез. 2024 р. : у 2 ч. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; уклад.: Н. В. Руда, Л. М. Ямпольська, І. А. Скразловська та ін. Харків, 2024. Ч. 2. С. 87-90.

⁵⁷ Ткачук П. О., Скорич Л. В. Військові конфлікти в Кавказькому регіоні: візія української суспільно-політичної думки. С. 204-230. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-211-1-9>.

спільноти щодо розслідування цих злочинів, питання відповідальності залишається політизованим, а жертви війни так і не отримали належного захисту та справедливості.

4. Екоцид в Амазонії.

Екоцид в Амазонії є однією з найбільших загроз для глобальної екологічної рівноваги. Масове вирубування тропічних лісів, що триває вже десятиліттями, призводить до втрати величезної кількості біорізноманіття, зниження поглинання вуглецю та змін у гідрологічному режимі. Амазонія, як «легке серце» планети, виконувала функцію природного регулятора клімату, однак інтенсивна експлуатація земель під сільське господарство, видобуток корисних копалин і незаконна лісозаготівля створюють умови для екологічної катастрофи, яка може мати глобальні наслідки.

Незважаючи на серйозність ситуації, МКС не може розглядати екоцид в Амазонії як злочин, оскільки поняття екоциду ще не включено до переліку злочинів під його юрисдикцією. Відсутність міжнародно-правових інструментів для боротьби з екоцидом обмежує можливості правосуддя в боротьбі з масовим знищенням природних ресурсів. Тому багато активістів і екологів закликають до змін в міжнародному праві, щоб включити екоцид до списку кримінальних злочинів, що дозволило б притягнути до відповідальності тих, хто несе відповідальність за такі екологічні катастрофи [58].

Наведені приклади підкреслюють обмеження юрисдикції МКС і необхідність розширення його компетенції, щоб ефективно реагувати на сучасні виклики міжнародного правосуддя.

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що до проблемних питань функціонування Міжнародного кримінального суду належать, зокрема, недостатня конкретизація форми вини злочинів, складність кваліфікації міжнародних злочинів, відсутність у переліку підсудних злочинів

---

⁵⁸ Шуміло О. М. Перспективи встановлення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо екоциду. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 5. С. 106-112.

таких як міжнародний тероризм, екоцид та злочини із застосуванням біологічної зброї, а також небажання деяких держав ратифікувати Римський статут. Усі ці аспекти потребують подальшого наукового дослідження та міжнародної співпраці для їх подолання, що сприятиме зміцненню міжнародного правосуддя та забезпеченню справедливості на глобальному рівні.

РОЗДІЛ 3

РОЗГЛЯД СПРАВ МКС ЩОДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

3.1. Практика притягнення до відповідальності осіб за злочини проти людяності

На відміну від інших міжнародних і змішаних кримінальних судів, МКС є установою, що діє постійно, у його компетенцію входять злочини, здійснені після набуття чинності Римського статуту. МКС відіграє ключову роль в розслідуванні злочинів проти людяності.

Римський статут Міжнародного кримінального суду встановлює юридичні механізми для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів, зокрема злочинів проти людяності. Однією з ключових гарантій ефективного функціонування цієї системи є передбачене статтею 15 Римського статуту право будь-якої фізичної чи юридичної особи передавати Офісу Прокурора інформацію про факти, які можуть свідчити про вчинення злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду.

Відповідно до положень статті 15 Римського Статуту, Прокурор має право розпочати розслідування з власної ініціативи (*proprio motu*) на підставі отриманих відомостей. Зокрема, він може приймати до розгляду інформацію, подану не лише державами-учасницями чи Радою Безпеки ООН, а й окремими особами, групами осіб або неурядовими організаціями [10].

Механізм розгляду поданої інформації передбачає її попередній аналіз на

предмет відповідності критеріям юрисдикції Суду. Якщо отримані матеріали містять достатні підстави для припущення, що злочин дійсно мав місце, Прокурор ініціює попереднє розслідування. У разі підтвердження серйозності викладених у поданих матеріалах фактів він звертається до Палати попереднього провадження для отримання дозволу на відкриття офіційного

розслідування. Після отримання такого дозволу розпочинається повномасштабне розслідування, яке включає збирання доказової бази, допити свідків, співпрацю з урядами та міжнародними організаціями. Якщо зібрано достатньо доказів, МКС висуває офіційні обвинувачення. Також, судді можуть видати ордер на арешт або повістку на явку. Ордери передаються державам-учасницям Статуту або Інтерполу. Після того, як обвинувачений постає перед судом, розпочинається слухання справи. Не можна залишити поза увагою виконання вироків – Римський Статут передбачає, що засуджені особи відбувають покарання на території визначеної Судом країни з-поміж тих, які задекларували готовність приймати таких засуджених.

Право фізичних та юридичних осіб передавати Офісу Прокурора інформацію про можливі злочини є важливим елементом системи міжнародного кримінального правосуддя, що сприяє реалізації принципу невідворотності покарання та забезпеченню справедливості для жертв масових злодіянь. Дослідження звернень, що надходять до Офісу Прокурора від різних неурядових організацій по всьому світу, дає змогу виявити певні закономірності та характерні риси таких повідомлень. Узагальнення цього досвіду дозволяє визначити оптимальний формат подачі інформації, щосприятиме її ефективному розгляду.

Міжнародний кримінальний суд не висуває жорстких формалізованих вимог до змісту інформації, яка може бути подана до його Офісу Прокурора. Це означає, що будь-яка фізична чи юридична особа має право передавати відповідні матеріали на власний розсуд, навіть якщо вони не містять детального опису подій або правового обґрунтування юрисдикції МКС. Основним предметом зацікавленості Суду є фактичні обставини можливих злочинів, а не їх юридична кваліфікація з боку заявників. Відтак, відсутність аналізу правових аспектів чи формального структурування матеріалів не є перешкодою для їх розгляду.

Крім того, не існує жодних обмежень щодо кількості звернень, які можуть бути направлені до МКС. Якщо після подання первинного звернення з'являється нова інформація, що може мати значення для розгляду справи, її дозволяється передавати до Офісу Прокурора у будь-який момент у межах додаткових повідомлень. Це забезпечує гнучкість процесу збору та подання доказів, що є важливим з огляду на динамічний розвиток подій у зонах конфліктів або порушень міжнародного права. У процесі збирання доказів та направлення їх до МКС слід знати, що інформація та докази є важливими, але різними за своєю природою категоріями, які відіграють ключову роль у кримінальному процесі, міжнародному правосудді та юридичних дослідженнях. Інформація охоплює будь-які відомості про події, обставини чи осіб, незалежно від ступеня їхньої достовірності або джерела походження. Вона може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною, а також представлена в різних формах, зокрема усній, письмовій, аудіовізуальній або цифровій. У правовому контексті інформація може включати чутки, припущення, свідчення очевидців, аналітичні висновки, медіаматеріали або експертні оцінки, проте сама по собі вона ще не є достатньою підставою для прийняття юридично значущих рішень. На відміну від інформації, докази мають чітко визначене правове значення та відіграють вирішальну роль у встановленні істини в судовому процесі. Докази – це інформація, яка пройшла відповідну перевірку, визнана достовірною та юридично значущою, і може бути використана для підтвердження або спростування певного факту чи обставини. Вони повинні відповідати таким критеріям, як допустимість, належність і достовірність. Допустимість означає, що доказ отриманий законним шляхом і може бути використаний у суді. Належність передбачає його безпосередній зв'язок зі справою, а достовірність вимагає підтвердження його правдивості та надійності [59].

---

⁵⁹ Юрчишин В. Д. Допустимість та недопустимість інформації/доказів у Міжнародному кримінальному суді: основні положення. Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи. 2021. С. 152-156.

Різниця між інформацією та доказами також проявляється у процесі їх використання. Інформація відіграє допоміжну роль у розслідуванні та зборі фактів, сприяючи формуванню загального уявлення про події, визначенню потенційних злочинців та встановленню можливих зв'язків між фактами. Докази ж є безпосередньою основою для юридичних висновків, судових рішень і притягнення до відповідальності винних осіб [60].

Оскільки процедура збору доказів для МКС є складною та вимогливою, особливу увагу слід приділяти правильному оформленню і перевірці матеріалів, а також розумінню принципів юрисдикції та комплементарності, що дозволяє забезпечити належне документування фактів, які є підставою для початку розслідування, а також сприяє ефективному застосуванню міжнародного права для запобігання порушенням прав людини в майбутньому. Таким чином, алгоритм збирання доказів та їх направлення до МКС не тільки має теоретичне, а й практичне значення для розвитку міжнародної правової системи та посилення механізмів відповідальності за міжнародні злочини.

На офіційному сайті Міжнародного кримінального суду міститься 44 Відповідачів, які обвинувачуються за вчинення злочинів проти людяності, на 35 з яких, видано ордер на арешт [61].

На 13 осіб ведеться досудове слідство, до прикладу:

- Дутерте, Родріго Роа

Громадянин Республіки Філіппіни мер міста Давао і, ймовірно, засновник і керівник загону смерті Давао (DDS) на момент відповідної поведінки. Ордер на арешт, виданий 7 березня 2025 року. Імовірно, несе відповідальність за злочин проти людяності вбивство, скоєне на території Республіки Філіппіни в період з 1 листопада 2011 року по 16 березня 2019 року

⁶⁰ Юрчишин В. Д., Юрчишин В. Д. Докази та їх властивості у діяльності Міжнародного кримінального суду: основні аспекти. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття. 2022. С. 401-404.

⁶¹ International criminal court. URL: https://www.icc-cpi.int/fr/defendants?f%5B0%5D=accused_crime%3A324&page=4

в контексті кампанії «Війна з наркотиками». 1 березня 2025 року. 12 березня 2025 року Дутерте було здано до Міжнародного кримінального суду після арешту владою Республіки Філіппіни відповідно до ордеру на арешт. Початкова поява Дутерте відбулася 14 березня 2025 року. Пан Дутерте з'явився на слуханні з відеозв'язку, як це було дозволено Палатою [61].

- Хусейн, Абдель Рахим Мухаммед

Міністр національної оборони (колишній міністр внутрішніх справ та колишній спеціальний представник президента Судану в Дарфурі) на момент висунення. Ордер на арешт: 1 березня 2012 року. 7 пунктів звинувачення у злочинах проти людяності: переслідування, вбивство, насильницьке переселення, згвалтування, нелюдські дії, тюремне ув'язнення або суворе позбавлення волі та тортур; та 6 пунктів звинувачення у воєнних злочинах: вбивство, напади на цивільне населення, знищення майна, згвалтування, грабїж та обурення особистої гідності, ймовірно скоєні принаймні у період з 2003 по 2004 рік у Дарфурі [61].

- Едмонд Бейн

Псевдонім "BEINA de Tedoа", "BEİNA" або "BAINA", громадянин Центральноафриканської Республіки (CAR), віком від 35 до 45 років, повідомив, що є уродженцем Тедоа, CAR. Ордер на арешт, виданий під печаткою 7 грудня 2018 року. Підозрюється у відповідальності за злочини проти людяності, включаючи вбивство і замах на вбивство, винищення, депортацію або насильницький переведення населення, тюремне ув'язнення або іншу форму серйозного позбавлення фізичної свободи, згвалтування та замаху на згвалтування, переслідування та напади; громадянське населення, грабежі, згвалтування та замах на згвалтування, переміщення цивільного населення та знищення ворожого майна, яке, ймовірно, скоєно в Гуені, Центральноафриканська Республіка, у період принаймні з 1 лютого до початку квітня 2014 року [61].

- Усам Ельсарі Нджим

Також відомий як Усама Алмасрі Нджим. Повідомляється, що відповідає за в'язниці у Тріполі, де тисячі людей було затримано протягом тривалого часу. Підозрюється у відповідальності за військові злочини, пов'язані з нападами на гідність людини (стаття 8-2-с-II Статуту); жорстокого поводження (стаття 8-2-с-i); згаданих тортур (стаття 8-2-с-i); згвалтування та сексуального насильства (стаття 8-2-е-vi); вбивства (стаття 8-2-с-i), скоєного у в'язниці Мітіга з 15 лютого 2011 року, а також злочини проти людяності тюремного ув'язнення (стаття 7-1-е); тортур (стаття 7-1-f); згвалтування та сексуального насильства (стаття 7-1-g); вбивства (стаття 7-1-a); та переслідування (стаття 7-1-h), скоєних у в'язниці Мітіга з 15 лютого 2015 року [61].

○ Йоав Галант

Міністр оборони Ізраїлю на момент передбачуваних фактів. Ордер на арешт, виданий 21 листопада 2024 року. Палата встановила, що передбачувана поведінка Галанта стосувалася діяльності ізраїльських урядових органів та збройних сил щодо цивільного населення в Палестині, зокрема цивільних осіб у Газі. Палата також встановила, що передбачувані злочини проти людяності були частиною широкомасштабного та систематичного нападу на громадянське населення Газі. Палата вважає, що є розумні підстави вважати, що Галант навмисно і свідомо позбавив громадянське населення в Газі предметів, необхідних для їх виживання, включаючи продовольство, воду, ліки та медикаменти, а також паливо та електрику, принаймні з 8 жовтня 2023 року по 20 травня 2022 року. Цей висновок ґрунтується на ролі Галанта у перешкоджанні гуманітарній допомозі з порушенням міжнародного гуманітарного права та їх нездатності сприяти наданню допомоги всіма наявними у його розпорядженні засобами [61].

○ Сімона Гбагбо

Стосовно вказаної громадянки було чотири пункти звинувачення у злочинах проти людяності: вбивство, згвалтування та інше сексуальне

насильство, переслідування та інші нелюдські дії, ймовірно, скоєні під час післявиборного насильства в Кот-д'Івуарі в 2010-2011 роках. Проте справа була закрита [61].

○ Альфред Екатом

Громадян Центральноафриканської Республіки, народився 23 січня 1975 року в Бімбо. "Рембот", "Ромбот", "Ромбот", "Ромбо" або "Ромбот". Пан Екатом нібито несе відповідальність за злочини, скоєні в цьому контексті в різних місцях у ЦАР, включаючи Бангі та префектуру Лобайє, у період з 5 грудня 2013 року до серпня 2014 року: злочини проти людяності: вбивство, депортація чи насильницький переведення населення, тюремне ув'язнення чи інше серйозне позбавлення фізичної свободи, тортури, переслідування та інші нелюдські дії; воєнні злочини: вбивство, тортури та жорстоке поводження, каліцтва, навмисний напад на цивільне населення, навмисний напад на будівлі, присвячені релігії, вербування дітей віком до 15 років та їх використання для активної участі у військових діях, переміщення цивільного населення та знищення майна супротивника. На даний час Екатом засуджений та очікує відбування покарання [61].

Звичайно, що значна кількість підозрюваних осіб за вчинення злочинів проти людяності знаходиться на свободі. На деяких осіб були порушенні кримінальні провадження, проте згодом були закриті у зв'язку зі смертю підозрюваних.

Але все ж МКС має позитивну практику щодо засудження осіб за злочини проти людяності.

Справа «Прокурор проти Аль Хасана Аг Абдул Азіза» - член Ансара Еддіна і власне начальник ісламської поліції. Стверджується, що брав участь у роботі Ісламського суду Тимбукту. 26 червня 2024 року пан Аль Хасан був засуджений за злочини проти людяності, пов'язані з тортурами, переслідуваннями та іншими нелюдськими діями; а також за воєнні злочини, пов'язані з тортурами, образою на особисту гідність, калічай, жорстоке

поводження та винесення вироків без попереднього судового рішення, винесеного регулярно створеним судом, надаючи всі судові гарантії, які, як правило, визнані необхідними. Він був виправданий за воєнні злочини, пов'язані з зґвалтуванням, сексуальним рабством і нападом на об'єкти, що охороняються; та злочини проти людяності, пов'язані з зґвалтуванням, сексуальним рабством та іншими нелюдськими діями у формі примусового шлюбу. Це рішення підлягає оскарженню. 20 листопада 2024 року пан Аль Хасан був засуджений до 10 років ув'язнення. Аль Хасан залишиться в центрі тримання під вартою МКС доти, доки МКС не призначить країну для відбуття його покарання [62].

У справі “Прокурор проти Домініка Онгвена” МКС вперше в міжнародній судовій практиці визнав обвинуваченого винним у скоєнні злочину примусової вагітності як злочину проти людяності та воєнного злочину у відповідності до статей 7(1)(g) та 8(2)(vi) Римського статуту відповідно. У 2004 році Уганда стала першою державою, що подала заяву до Канцелярії Прокурора Міжнародного кримінального суду із проханням розпочати розслідування ймовірних воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних на півночі Уганди під час неміжнародного збройного конфлікту між урядом Уганди та екстремістською, терористичною організацією «Армія опору Господа». 2005 року МКС видав ордери на арешт п'яти старших членів Армії опору Господа, одним із яких був Домінік Онгвен [62].

Справа «Прокурор проти Жермена Катанги», від 7 березня 2014 року:

24 лютого 2003 року мав місце неміжнародний збройний конфлікт у регіоні Ітурі в Демократичній Республіці Конго, під час якого збройні угруповання Ленду та Нгіті напали на село Богоро з метою витіснити звідти або знищити табір Союзу конголезьких патріотів, а також населення Хема, яке там проживало. У результаті нападу комбатанти жорстоко вбивали цивільне населення, гвалтували жінок та забирали їх у сексуальне рабство, знищували

майно і займалися мародерством. Роль Жермена Катанги полягала в організації нападу на Богоро, а також наданні матеріально-технічної підтримки, яка полягала в постачанні комбатантам зброї та боєприпасів, призначених для використання у нападі. Оскільки Катанга був співучасником здійснення нападу, то йому, крім іншого, було висунуто обвинувачення у скоєнні зґвалтування і сексуального рабства як воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Жермерну Катанги було інкриміновано ст. 7(1)(g) Статуту (зґвалтування і сексуальне рабство як злочини проти людяності); ст. 8(2)(e)(vi) Статуту (зґвалтування і сексуальне рабство як воєнні злочини [62]).

Справа “Прокурор проти Жан-П’єра Бемба Гомбо” - У жовтні 2002 року мав місце неміжнародний збройний конфлікт у Центральноафриканській Республіці, під час якого збройні угруповання, лояльні генералу Франсуа Бозізе, увійшли на територію ЦАР, аби повалити діючу владу. У боротьбі проти повстанців президент ЦАР пан Патассе звернувся за допомогою до Руху визволення Конго. Військові Руху визволення Конго жорстоко вбивали цивільне населення, гвалтували жінок та чоловіків, знищували майно і займалися мародерством. Роль Жан-П’єра Бемба Гомбо полягала в тому, що він як лідер Визвольного руху Конго мав повний контроль над своїми підлеглими і знав про злочини, які вони здійснюють, проте не вжив жодних заходів для того, щоб припинити їх. Ця справа була першою, в якій було скасовано рішення про визнання особи винуватою у вчиненні деяких актів зґвалтування та за діяння, які полягали у невжитті всіх необхідних і розумних заходів у межах повноважень для запобігання або придушення злочинів, скоєних під час акту збройної агресії [62].

Справа “Прокурор проти Боско Нтаганда” - У період з 1999 по 2003 роки мав місце неміжнародний збройний конфлікт між етнічними групами Ленду та Хема, які проживали у східній частині Демократичної Республіки Конго. Під час цього конфлікту в період з листопада 2002 року по грудень 2003 рік були проведені дві військові операції під керівництвом Боско

Нтаганда. Під час цих військових операцій солдати армії UPC/FPLC, якою керував Боско Нтаганда, вчиняли численні злочини, серед яких зґвалтування, сексуальне рабство тощо [62].

---

⁶² Огляди рішень міжнародного кримінального суду URL: <https://jurfem.com.ua/ohlyad-rishen-mks/>

3.2. Проблеми розслідування злочинів проти людяності, вчинених протягом російської агресії в Україні.

Здійснення судового розгляду Міжнародним кримінальним судом справ щодо злочинів, скоєних російською федерацією в Україні, є важливою частиною міжнародної правосудної системи. МКС був створений для переслідування осіб за серйозні міжнародні злочини, такі як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини, і його юрисдикція поширюється на злочини, скоєні на території держав, які є сторонами Римського статуту або на території держав, які погоджуються на юрисдикцію суду.

20 січня 2000 року Україна підписала Римській статут, проте ратифікувала його лише через 24 роки. Така довготривала ратифікація була пов'язана з тим, що у 2001 році Конституційний Суд України визнав Римський статут таким, що не відповідає положенням Конституції України [63].

У 2016 році були внесені зміни до Конституції України, зокрема ст. 124 «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду», проте ця норма набула чинності у 2019 році. Також Україна взяла на себе зобов'язання ратифікувати Римський статут за Угодою про Асоціацію (ст. 8) між Україною та Європейським Союзом, підписаною 21 березня 2014 року.

У 2014 та 2015 роках Верховна Рада України скористалася можливістю для держави, яка не є учасницею Римського статуту, визнати юрисдикцію Суду відповідно до пункту 3 статті 12 Римського статуту і схвалила два запити до МКС про визнання його юрисдикції щодо розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності під час Євромайдану, Революції гідності, анексії Криму та війни на Донбасі.

З 2014 року розпочалось попереднє розслідування та експертиза доказів вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

---

⁶³ Україна ратифікувала Римський статут: в чому важливість та можливості. URL: <https://opora.ua.org/viyana/ukrayina-ratifikuvala-rims-kiy-statut-v-chomu-vazhlivist-ta-mozhlivosti-25339>

У 2020 році прокурор МКС заявив, що є розумні підстави вважати, що були скоєні воєнні злочини та злочини проти людяності.

21 серпня 2024 Верховна Рада України ратифікувала Римський статут. 09 жовтня 2024 року Верховна Рада України ухвалила імплементаційний Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Закон узгоджує положення Кримінального кодексу України з нормами Римського статуту. Вказаним Законом було доповнено Кримінальний кодекс України новою статтею 442¹ «Злочини проти людяності».

Відповідно до ст. 442¹ Кримінального кодексу України, «злочини проти людяності:

1. Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення:

1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі;

2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави;

3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави;

4) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства;

5) оборнення в рабство або торгівлі людьми;

6) насильницького зникнення;

7) незаконного позбавлення волі;

8) катування;

9) інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю, -

карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

2. Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення злочину апартеїду, винищення, вбивств -

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі [64].»

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала повномасштабне вторгнення на всю територію України. 28 лютого 2022 року прокурор МКС оголосив, що він добиватиметься дозволу на початок розслідування ситуації в Україні на основі попередніх висновків Управління, що впливають з його попереднього розгляду, і охоплюють будь-які нові передбачувані злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

1 березня 2022 року Управління отримало заяву держави-учасниці від Литовської Республіки. 2 березня 2022 року наступна скоординована група держав-учасниць: Республіка Албанія, Співдружність Австралії, Австрійська Республіка, Королівство Бельгія, Республіка Болгарія, Канада, Республіка Колумбія, Республіка Коста-Ріка, Республіка Да, ндія, Республіка Франція, Грузія, Федеративна Республіка Німеччина, Грецька Республіка, Ірландія,

---

⁶⁴ Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n4110>.

Республіка Ісландія, Ірландія, Італійська Республіка, Латвійська Республіка, Княжество Ліхтенштейн, Велике Герцогство Люксембург Угалія, Румунія, Словацька Республіка, Республіка Словенія, Королівство Іспанія, Королівство Швеція, Швейцарська Конфедерація, Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії направила спільну заяву щодо розгляду вторгнення росії на територію України [65].

Отже, з моменту початку повномасштабної війни в Україні у 2022 році, МКС активно займається розслідуванням воєнних злочинів, таких як убивства цивільних осіб, обстріли мирних територій, катування, сексуальне насильство та інші порушення міжнародного гуманітарного права.

17 березня 2023 року Палата II досудового розгляду МКС видала ордери на арешт двох осіб у контексті ситуації в Україні: президента російської федерації - володимира путіна та комісара з прав дітей у канцелярії президента російської федерації - марії львівні, щодо відповідальність за незаконну депортацію населення (дітей) та незаконного переведення населення (дітей) з окупованих районів України до російської федерації [66].

5 березня 2024 року Палата II досудового розгляду МКС видала ордери на арешт сергія кобилаша – генерал-лейтенанта збройних сил росії та віктора соколова – генерал-лейтенанта збройних морських сил росії. Обидва обвинувачуються у воєнному злочині, що полягав у здійсненні нападів на цивільні об'єкти (стаття 8(2)(b)(ii) Римського статуту), воєнному злочині, що полягав у заподіянні надмірної випадкової шкоди цивільним особам або шкоди цивільним об'єктам (стаття 8(2)(b)(iv) Римського статуту). Також вони обвинувачуються у злочині проти людяності, що полягав у вчиненні нелюдських діянь, передбачених статтею 7(1)(k) Римського статуту. Палата досудового розслідування II вважає, що є достатні підстави вважати, що

---

⁶⁵ Полігова Анна Сергіївна. Грушко Мальвіна Валеріївна. Юрисдикція міжнародного кримінального суду як спеціального суб'єкта протидії гендерно зумовленому насильству в умовах збройного конфлікту. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8\(38\)-529-540](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-529-540).

⁶⁶ Радіо свобода. МКС видав ордери на арешт високопоставлених російських військових. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mks-order-viyskovyi-rf/32848822.html>

обидва підозрюваних несуть відповідальність за ракетні удари, завдані силами, які перебували під їхнім командуванням, по об'єктах електроенергетичної інфраструктури України у період щонайменше з 10 жовтня 2022 року до щонайменше 9 березня 2023 року [66].

24 червня 2024 року Палата II досудового розгляду МКС видала ще два ордери на арешт сергія шойгу та валерія герасимова за вчинення воєнних злочинів [66].

У своєму звіті, опублікованому Незалежною міжнародною комісією ООН з розслідування порушень прав людини в Україні, зазначено, що серії атак росії на енергетичну інфраструктуру України, які почалися 10 жовтня 2022 року, можна вважати злочинами проти людяності. Такі напади на критичні об'єкти інфраструктури, що призводять до масштабних гуманітарних катастроф, порушують основні права цивільного населення на доступ до електричної енергії, тепла та води, що також збільшує страждання і шкоду серед мирних людей [67].

Однією з основних труднощів у розслідуваннях щодо російських військових є питання юрисдикції. росія не є державою-учасницею Римського статуту, що означає, що Міжнародний кримінальний суд не має автоматичної юрисдикції над російськими громадянами.

Проте, МКС може здійснювати розслідування, якщо злочини проти людяності скоєні на території держави, яка є учасником Римського статуту, або за участю громадян таких держав. Тому, на основі поданих доказів, розслідування охоплювало територію України, на якій відбувалися злочини проти людяності, а також осіб, які мали зв'язок з агресією та порушеннями прав людини.

Після деокупації Київщини, коли була виявлена Бучанська різанина, Україна, Польща, Канада, Чехія, Ірландія, Латвія, Литва та Естонія в

---

⁶⁷ рф скоїла безліч воєнних злочинів в Україні, включно з умисними вбивствами, тортурами, зґвалтуванням і депортацією дітей – комісія ООН. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/897921.html>.

політичному контексті визнали вбивства цивільного населення геноцидом. Зазвичай юридичний процес доказування злочину геноциду є дуже складним, адже потребує доведення наміру такого злочину, проте факти масового вбивства українського цивільного населення в місті Буча Київської області, що супроводжувалося викраденнями, тортурами, згвалтуваннями, у тому числі дітей, та мародерством, є очевидними. Попри міжнародний консенсус щодо змісту поняття геноциду, на окремих публічних майданчиках і досі триває дискусія, чи були дії військовослужбовців рф в Бучі, Бородянці, Гостомелі та Ірпені, актами геноциду [68].

Здійснення геноциду вимагає планування та наміру його вчинення, тому відповідальність за здійснення геноциду мають нести вищі посадові особи рф. За словами Голови Верховного Суду, є дві точки зору. Одна вказує, що суб'єктом злочину геноциду може бути тільки вище військове та політичне керівництво, яке віддавало накази на знищення тієї чи іншої нації. А з другого боку, є кожен російський військовий, який убиває українців, заперечуючи право української нації та українського народу на існування. Наразі постає дискусійне питання щодо можливості притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності.

Судовий розгляд справ українськими судами здійснюється за загальними правилами територіальної підсудності.

До повномасштабного вторгнення українськи суди розглядали лише справи про воєнні злочини, передбачені ст. 438 КК України, адже сама категорія злочинів проти людяності була відсутня у КК України. Розгляд справ відбувався повільно, так за ці роки українськи суди ухвалили лише два вирoki.

Такий уповільнений розгляд був спричинений великою наватнаженістю українських судів іншими справами, недостатність доказів вчинення воєнних злочинів, а й відсутністю в чинному КК України злочинів проти людяності.

---

⁶⁸ Юридична практика. Злочини рф в Україні: виклики щодо притягнення винних до відповідальності. URL: <https://pravo.ua/zlochyny-rf-v-ukraini-vyklyky-prytiahnennia-vynnykh-do-vidpovidalnosti/>.

Першим з 24 лютого 2022 року став вирок за ст. 438 КК України військовослужбовцю рф, командира військової частини 32010 Вадиму Шишимаріну. Його за вироком суду першої інстанції засудили до довічного ув'язнення за вбивство 63-річного мирного жителя на Сумщині, а потім змінили вирок на 15 років позбавлення волі [69].

11 грудня 2023 року в Бородянському районному суді визнали росіянина Анатолія Возисова винним у порушенні законів і звичаїв війни. Він був заступником командира взводу десантно-штурмової роти 2 батальйонної тактичної групи військ рф. Судом було встановлено, що він катував трьох місцевих під час окупації с. Луб'янка. Судом було заочно ухвалено вирок 10 років позбавлення волі [69].

У травні 2023 року Ірпінським міським судом було заочно ухвалено вирок щодо 9 військових 64 окремої мотострілецької бригади збройних сил росії, які катували місцевих жителем у Бучі [69].

У грудні 2023 року було заочно засуджено до довічного позбавлення волі керівника розвідки 64 окремої мотострілецької бригади збройних сил росії – Дмитра Дьоготя. Судом було встановлено, що він був причетний до масових вбивств цивільного населення, а саме проводив так звані «каральні рейди» проти місцевих жителем Київщини [69].

Бородянський районний суд у вересні 2024 року заочно засудив Данііла Мартинова – заступника начальника управління федеральної служби військ національної гвардії рф у Чеченській Республіці за використання мешканців психоневрологічного інтернату, як живого щита проти ударів ЗС [69].

У 2025 році Бородянський районний суд Київської області заочно визнав винним Анзора Бісаєва, командира мобільного загону особливого призначення управління федеральної служби військ національної гвардії рф

---

⁶⁹ Трофіменко Ірина Віталіївна. Перший вирок за ст. 438 КК над російським військовим - вбивцею Шишимаріним: щодо правової кваліфікації. URL: https://protocol.ua/ua/pershiy_sudoviy_protsees_nad_rosiyskim_viyskovim_shchodo_pravovoi_kvalifikatsii/

у Чеченській Республіці “Ахмат”, за незаконне викрадення неповнолітньої особи. Суд присудив 11 років ув’язнення [70].

Бородянським районним судом був ухвалений вирок щодо Радіка Гукасяна - механіка-водія 331 парашутно-десантного полку зс рф, який розстріляв цивільне авто. Засуджений заслухав вирок в режимі відеоконференції. Судом було засуджено його на 12 років позбавлення волі [70].

Офіс генпрокурора з початку повномасштабного вторгнення рф зафіксував 316 фактів сексуального насильства пов’язаного з конфліктом. Факти сексуального насильства виявили на територіях Донецької, Запорізької, Київської, Чернігівської, Херсонської, Харківської та Миколаївської областях. До суду було скеровано 21 обвинувальних актів щодо 30 підозрюваних у сексуальному насильстві [71].

Після прийняття змін до КК України у 2024 році, більшість справ, які розглядаються українськими судами стосовно вчинення злочинів проти людяності – розглядаються заочно.

У 2014 році Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК України) було доповнено главою 24-1, що регламентує процедуру спеціального досудового розслідування (*in absentia*).

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Крім цього, в КПК була закріплена процедура заочного обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч.6 ст.193 КПК) [72].

---

⁷⁰ Інна Кубай. Знування з мирних жителів, катування та вбивства: які вирoki отримують російські загарбники за воєнні злочини на Київщині й чи будуть вони покарані. URL: <https://cripo.com.ua/vojna-s-rf/znushhannya-z-myrynyh-zhyteliv-katuvannya-ta-vbyvstva-yaki-vyroky-otrymuyut-rosijski-zagarbnyky-za-voyenni-zlochyny-na-kyivshhyni-j-chy-budut-vony-pokarani/>.

⁷¹ Радіо свобода. ОГП: прокурори зафіксували 316 фактів сексуального насильства, пов’язаного з війною. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ohp-seksualne-nasylstvo-statystyka/33137862.html>

Проблемним питанням під час ухвалення заочного рішення є момент набуття особою статусу підозрюваного. У випадку встановлення місцезнаходження особи поза межами України, у правоохоронних органів знову виникає необхідність вручити особі повідомлення про підозру через запит Офісу Генерального прокурора. Якщо запит Офісу Генерального прокурора буде задоволено, особі *de jure* вдруге буде вручено підозру. Оскільки для оголошення особи в розшук (в тому числі, міжнародний) необхідне набуття статусу підозрюваного, момент, з якого особа набуває статусу підозрюваного, є ключовим [72].

Для оголошення особи в міжнародний розшук має бути звернення до Інтерполу. І тільки після встановлення місцезнаходження особи, прокуратура готує запит про видачу підозрюваного. Проте, в контексті російсько-української війни, росія не реагує на запити правоохоронних органів України та зовсім невілює можливість видачі підозрюваних осіб.

Принцип «невідворотності кримінальної відповідальності» - є одним з найголовніших принципів під час здійснення правосуддя.

П.С.Матишевський з цього приводу зазначив: «принцип невідворотності кримінальної відповідальності виявляється у тому, що: 1)кожна особа, в протиправних діяннях якої є склад злочину, повинна понести кримінальну відповідальність; 2) така особа не може двічі покарана за один і той самий злочин» [73].

Реалізуючи принцип «невідворотності кримінальної відповідальності», українські суди вимушено здійснюють заочний розгляд здійснених російськими військовими злочинів проти людяності. Також, такий заочний розгляд є єдиним шляхом для здійснення правосуддя, оскільки росія не

---

⁷² Максим Шевердін. Заочне кримінальне провадження: проблеми правозастосування. URL: <https://lcf.ua/news/zaochne-kriminalne-provazhennya-problemi-pravozastosuvannya/>.

⁷³ Лілія Юрївна Тімофєєва. Принципи кримінального права та їх реалізація в умовах війни. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.257510>

намагається сприяти викриттю та доставленню конкретних осіб, які є винними у злочинах проти людяності здійснених в Україні.

Є сподівання, що найближчим часом, всі особи, щодо яких було ухвалено заочні рішення, будуть відбувати реальне покарання.

3.3. Недоліки та перспективи вдосконалення міжнародного правосуддя щодо злочинів проти людяності

Аналізуючи війни, збройні конфлікти, які трапляються по всьому світу та які супроводжуються вчиненням воєнних злочинів та злочинів проти людяності вбачаються вагомі недоліки у міжнародному правосудді. Хоч і Міжнародний кримінальний суд є основним органом, який займається розслідуванням та переслідуванням за вчинення злочинів проти людяності, все рівно стикається з різними проблемами при здійсненні правосуддя за злочини проти людяності.

Вина має бути доведена з врахуванням принципу презумпції невинуватості шляхом дослідження належних та достатніх доказів. Зазвичай злочини проти людяності вчиняються у конфліктних зонах, де ведуться бойові дії. Доступ до таких місць, інколи взагалі обмежений або небезпечний, тому МКС не завжди має можливість гарантувати безпеку своїм співробітникам, які мають на меті збір доказів вчинення злочинів проти людяності. Саме доказова база відіграє ключову роль в обвинуваченні. Інколи докази неможливу отримати через відсутність документації. Також, складнощі виникають при доведенні вини конкретних осіб у злочинах проти людяності.

Однією із проблем є те, що не всі держави ратифікували Римський статут та визнали юрисдикцію МКС, що обмежує юрисдикцію МКС. Деякі держави взагалі не співпрацюють з МКС та не видають підозрюваних або обвинувачених у злочинах проти людяності. Це створює серйозні перешкоди для притягнення до відповідальності осіб, що порушують міжнародні норми прав людини, і ставить під загрозу досягнення справедливості для жертв таких злочинів. Без належної міжнародної підтримки та виконання рішень правосуддя залишається частково безсилим у боротьбі з безкарністю.

Саме проблема юрисдикції дотично висвітлена у статті О.В. Трояновського. Відповідно до тверджень О.В. Трояновського: «держави часто

не здійснюють розслідування і судове переслідування за серйозні порушення прав людини. Задля забезпечення прав людини урядам всіх країн слід уповноважити національні суди брати на себе цю важливу роль.» Автор вказаної статті зазначає про обов'язковості та прийняття законів про універсальну юрисдикцію. Вказане унеможливить переховування злочинців у різних країнах [74].

Варто зауважити, що МКС надає перевагу здійснення кримінального переслідування за злочини проти людяності саме національним судам, таким чином має місце принцип компліментарності. Тільки у випадках небажання або неспроможності національних судів здійснювати правосуддя, МКС бере на себе реалізацію кримінального провадження щодо визначених осіб.

Термін «небажання» (unwillingness) роз'яснений у ст. 17(2) Статуту і у Неофіційному експертному висновку щодо принципу комплементарності «Informal expert paper: The principle of complementarity in practice», підготовленому під егідою Секретаря МКС незалежними експертами. Згідно зі ст. 17(2) головними ознаками небажання є наступні: а) переслідується мета прихистити винних осіб від відповідальності, б) має місце невинуватість затримка судового розгляду, в) судовий розгляд не є неупередженим і незалежним з метою запобігання притягненню обвинуваченого до відповідальності. Небажання буде констатуватися навіть тоді, коли лише деякі з державних органів перешкоджають справедливому розслідуванню і переслідуванню, або коли національне провадження має однобокий характер: обвинувачуються лише члени організованих збройних груп, а підозрювані державні посадовці – ні.

---

⁷⁴ О.В. Трояновський. Міжнародна кримінальна юрисдикція в механізмі захисту прав людини. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdp_2011_61_58.pdf

Термін «неспроможність» (inability) розкрито у ст. 17(3) і вищезазначеному документі та практиці Суду. При оцінці «спроможності» національної юрисдикції провадити розслідування і кримінальне переслідування належним чином Міжнародний кримінальний суд враховує чи здатна держава, у зв'язку з повним або істотним розвалом національної судової системи, отримати у свою компетенцію обвинуваченого або необхідні докази і показання свідків, чи можливо нездатна здійснити переслідування з інших причин.

У Неофіційному експертному висновку щодо принципу комплементарності запропоновано зважати на наступні ознаки, чи перешкоджають вони здійсненню переслідування:

- відсутність необхідного персоналу (суддів, слідчих, прокурорів);
- відсутність судової інфраструктури;
- відсутність матеріального або процесуального кримінального законодавства;
- відсутність доступу;
- перешкоджання слідству неконтрольованими елементами;
- амністії, імунітети [75].

Аналізуючи справи, які розслідуються МКС за злочини проти людяності, можна зробити висновок щодо наявності такої проблеми як час. Більшість справ були закриті у зв'язку зі смертю підозрюваних або обвинувачених. Це свідчить відсутність у МКС належних механізмів, які пришвидшили притягнення до відповідальності осіб за злочини проти людяності. Процеси збору доказів, аналізу великої кількості інформації та міжнародної координації можуть займати роки, а іноді й десятиліття, що дає можливість злочинцям уникати покарання.

Суддя МКС – Юлія Моток зазначила, що викликами для МКС є подекуди значна тривалість процесів, адже деякі з деякі з них тривали і вісім,

---

⁷⁵ Сенаторова Оксана. Міжнародний кримінальний суд: в чому проблеми юрисдикції щодо війни в Україні та як їх вирішити? URL: <https://ihlaw.org/mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud-ukrayina/>.

і десять років; складний множинний рівень управління; неналежний рівень співпраці держав з МКС, що не видають Суду осіб, щодо яких є ордер на арешт; безпека суддів та кібератаки на Суд [76].

Недоліком є супротив держав щодо визнання повноважень МКС. Оскільки деякі з них зазначають, що МКС має мало повноважень, що робить його неефективним та не дає в повній мірі здійснювати правосуддя. Багато африканських країн звинувачують Міжнародний кримінальний суд у непропорційному нападі на Африканський континент. З більш ніж двох десятків справ суду всі вони стосувалися передбачуваних злочинів в африканських державах. На саміті 2013 року Кеніата закликав членів Африканського Союзу заручитися підтримкою суду. У 2017 році блок підтримав масове виведення військ [77].

Багато міжнародних правових інструментів потребують вдосконалення, оскільки вони часто недостатньо чітко визначають нові форми злочинів або не враховують сучасні виклики, зокрема транснаціональні злочини, новітні методи ведення війни або технологічні порушення. У результаті недосконалість норм і недостатня адаптація до змін у глобальній політичній і технологічній реальності можуть призвести до ефективності боротьби з безкарністю і порушеннями прав людини.

Для вдосконалення правосуддя необхідно здійснити розширення меж повноважень та юрисдикції МКС. Необхідно щоб юрисдикція МКС поширювалась на всі країни, тоді МКС буде мати більше можливостей для притягнення конкретних осіб до відповідальності за злочини проти людяності. Таке вдосконалення потребує приведення у відповідність національного законодавства до міжнародного. Вказане можливо реалізувати шляхом автоматичного визнання юрисдикції МКС на всі держави.

---

⁷⁶ Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах: науковці та практики обговорили на конференції у ВС актуальні питання. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1608750/>

⁷⁷ Центр МГП-ПП. Міжнародний кримінальний суд: що це і яка його юрисдикція? URL: <https://ihlaw.org/mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud/>

Міжнародне право керується переважно принципом диспозитивної. Така диспозитивність міжнародних структур та актів міжнародного права не забезпечує бажані результати. Необхідно створення дієвого механізму, який би унеможливив ігнорування міжнародних норм. До прикладу: посилення повноважень МКС, створення санаційних механізмів для держав, які відмовляються співпрацювати з МКС. Вказане можливо реалізувати тільки за допомогою посиленої міжнародної підтримки.

Також, необхідно налагодити співпрацю з країнам для зміцнення дипломатичних відносин. Така співпраця допоможе МКС зі збором доказової бази та викриттям злочинців.

Задля пришвидшення та спрощення досудового та судового розгляду необхідне впровадження цифрових технологій. Застосування штучного інтелекту для аналізу великих обсягів даних може значно прискорити процес розслідувань, автоматизувати сортування, класифікацію доказів. Це дозволить зменшити час, необхідний для обробки справ, а також підвищити точність і обґрунтованість судових рішень, що сприяє більш ефективному покаранню винних і захисту прав жертв.

Для більш ефективного засудження винних у злочинах проти людяності необхідне наближення правових систем. Наближення правових систем буде сприяти зміцненню верховенства права на глобальному рівні, дозволяючи уникнути ситуацій, коли певні країни можуть уникати відповідальності завдяки відсутності гармонізації правових норм. Така інтеграція надасть більшу правову визначеність і сприятиме досягненню справедливості для жертв злочинів проти людяності по всьому світу.

Для повного та всебічного розгляду справ, можливе створення спеціалізованих судів або трибуналів, які можуть бути націлені на боротьбу з конкретними злочинами, що виходять за межі юрисдикції МКС. Це стосується таких транснаціональних злочинів, як торгівля людьми, тероризм, екологічні злочини, а також інші форми злочинів, що виникають у результаті глобалізації.

Спеціалізовані суди зосереджувалися б на специфічних питаннях, дозволяючи ефективніше застосовувати відповідні юридичні норми та забезпечувати більш цілеспрямоване правосуддя.

Не менш важливим аспектом при здійсненні вдосконалення міжнародного правосуддя є наявність безперервного та достатнього фінансування. Вказане допоможе також зберегти добросовісність та неупередженість працівників МКС. Також, додаткове фінансування розширить межі здійснення правосуддя МКС.

Отже, перспективи вдосконалення міжнародного правосуддя щодо злочинів проти людяності вимагають комплексного підходу, що охоплює як юридичні, так і організаційні аспекти. Розширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду, посилення співпраці з національними судами, розвиток нових форм судочинства та застосування новітніх технологій можуть значно підвищити ефективність правосуддя на глобальному рівні. Удосконалення міжнародної правової системи потребує подолання політичних та юридичних бар'єрів, а також формування єдиної правової бази для ефективної боротьби з безкарністю. Зрештою, реалізація цих реформ сприятиме не лише покаранню злочинців, а й забезпеченню стабільності, миру та справедливості у глобальному масштабі.

ВИСНОВКИ

1. У результаті дослідження поняття «злочини проти людяності» можна дійти висновку, що ця правова категорія пройшла довгий шлях розвитку – від загальних уявлень про порушення гуманітарних норм до їхнього чіткого визначення в міжнародному праві. Її зміст змінювався протягом століть, що свідчить про складність і багатовимірність підходів до цієї проблеми. З одного боку, злочини проти людяності втілюють загальнолюдські цінності та моральні принципи, які є основою міжнародного правопорядку, з іншого – їхнє визначення має залишатися достатньо гнучким, щоб враховувати нові загрози та форми порушень прав людини в сучасному світі.

Найбільш усталеним і загальновизнаним є визначення, закріплене у Статуті Міжнародного кримінального суду, яке поєднує юридичну точність із необхідною адаптивністю для реагування на нові виклики. Однак, незважаючи на міжнародні стандарти, поняття «злочини проти людяності» залишається предметом дискусій, особливо щодо визначення конкретних актів насильства та можливих обмежень його застосування лише до певних обставин, наприклад, воєнного часу.

Таким чином, категорія «злочини проти людяності» продовжує відігравати ключову роль у міжнародному праві, а правова спільнота постійно працює над вдосконаленням механізмів її реалізації та зміцненням гарантій захисту прав людини в глобальному масштабі.

2. У ході дослідження встановлено, що злочини проти людяності належать до найтяжчих міжнародних злочинів, оскільки охоплюють широкий спектр насильницьких дій, спрямованих проти цивільного населення в умовах збройних конфліктів або політичних репресій. Різні міжнародні судові органи, зокрема МТКЮ, МТРЮ та інші трибунали, визначають ці злочини схожим чином, проте з урахуванням особливостей конкретних ситуацій. Основними

ознаками злочинів проти людяності є їхня систематичність або масштабність, а також умисний характер дій осіб, які їх вчиняють.

До ключових видів таких злочинів належать вбивства, катування, сексуальне насильство, поневолення, примусове переселення, переслідування за політичними, етнічними чи релігійними мотивами, а також інші нелюдські дії, що призводять до серйозного порушення прав людини та значних страждань жертв. Кожен із цих злочинів має чіткі юридичні критерії та вимагає доведення умислу, а також зв'язку з організованою політикою або масовими атаками на цивільне населення.

Отже, злочини проти людяності не лише є грубим порушенням міжнародного права, а й свідчать про крайню жорстокість і нехтування базовими принципами прав людини. Глибоке розуміння їхньої правової природи, видів та складу є необхідним для забезпечення справедливого правосуддя та подолання проблеми безкарності на міжнародному рівні.

3. Визначено, що кожен із розглянутих у роботі трибуналів відіграв важливу роль у становленні міжнародного правосуддя, зробивши свій унікальний внесок у його розвиток. Їхні досягнення, разом із виявленими недоліками, стали основою для сучасних механізмів захисту прав людини та забезпечення міжнародної справедливості. Накопичений досвід сприяв створенню більш універсального судового органу – Міжнародного кримінального суду, який інтегрував найкращі практики та врахував історичні уроки для ефективнішого здійснення правосуддя.

4. Встановлено, що Римський статут є ключовим документом міжнародного права, що визначає принципи, юрисдикцію та механізми діяльності Міжнародного кримінального суду. Його положення спрямовані на забезпечення справедливості, захист прав людини та зміцнення верховенства права у світі.

Статут чітко окреслює повноваження суду, включаючи територіальні та темпоральні межі юрисдикції, а також принцип пріоритету національних

судів. Держави-учасниці зобов'язані сприяти боротьбі з найтяжчими злочинами, такими як геноцид, воєнних злочини та злочини проти людяності.

МКС функціонує як незалежний судовий орган, що забезпечує справедливе розслідування і судовий розгляд, приділяючи увагу правам обвинувачених і постраждалих. Таким чином, Римський статут не лише є основою діяльності МКС, а й важливим інструментом у боротьбі з безкарністю, сприяючи міжнародній співпраці та глобальній справедливості.

5. Аналіз визначення та видів злочинів проти людяності у Римському статуті показує, що вони є одними з найтяжчих порушень міжнародного права, що завдають серйозної шкоди людству. Статут Міжнародного кримінального суду визначає ці злочини як масові та систематичні акти насильства, зокрема вбивства, тортури, сексуальне насильство, насильницьке зникнення осіб, рабство, депортацію, переслідування та інші жорстокі дії, вчинені щодо цивільного населення в рамках організованих політичних чи військових кампаній.

Трагічні події, такі як геноцид у Руанді, Голокост чи апартеїд у Південній Африці, свідчать про масштабність і різноманітність цих злочинів у різних історичних контекстах. Вони підкреслюють важливість міжнародної співпраці у запобіганні таким злочинам і притягненні винних до відповідальності. Оскільки злочини проти людяності можуть траплятися у будь-який час і в будь-якому регіоні, необхідно постійно вдосконалювати міжнародну правову систему, щоб запобігати їх повторенню та забезпечувати справедливість для жертв.

Таким чином, дослідження визначення та категорій злочинів проти людяності в межах Римського статуту є важливим для розуміння їхнього впливу на світовий правопорядок. Покарання винних і захист прав людини є ключовими факторами у запобіганні новим трагедіям та забезпеченні міжнародної справедливості.

6. До проблемних аспектів діяльності Міжнародного кримінального суду можна віднести недостатню конкретизацію форми вини злочинів, труднощі у кваліфікації міжнародних злочинів, а також відсутність у його юрисдикції таких злочинів, як міжнародний тероризм, екоцид та використання біологічної зброї. Додатковою перешкодою є небажання окремих держав ратифікувати Римський статут. Вирішення цих питань потребує подальших наукових досліджень та міжнародної співпраці, що сприятиме посиленню глобального правосуддя та забезпеченню справедливості.

7. Алгоритм збирання доказів та їх подання до МКС є важливим етапом для забезпечення ефективного правосуддя та боротьби з безкарністю щодо найтяжчих міжнародних злочинів. Дотримання чітких процедур збору та оформлення доказів забезпечує їхню допустимість у судовому процесі, що дозволяє Офісу Прокурора МКС проводити детальні та об'єктивні розслідування. Використання перевірених методик допомагає точно ідентифікувати винних, захистити права жертв і свідків та підвищити ефективність міжнародного правосуддя, особливо в справах, пов'язаних із воєнними злочинами, геноцидом і злочинами проти людяності.

Оскільки процес збору доказів для МКС є складним і вимагає високої точності, важливо приділяти увагу правильному оформленню матеріалів і перевірці їх достовірності, а також розумінню принципів юрисдикції та комплементарності. Це забезпечує належне документування фактів, що є підставою для розслідування, і сприяє ефективному застосуванню міжнародного права для запобігання порушенням прав людини в майбутньому. Отже, алгоритм збирання доказів та їх подання до МКС має як теоретичне, так і практичне значення для розвитку міжнародної правової системи та зміцнення відповідальності за міжнародні злочини.

8. Проведення судових розглядів справ щодо злочинів російської федерації в Україні є важливим етапом у забезпеченні міжнародної справедливості та покаранні осіб, відповідальних за воєнні злочини та злочини

проти людяності. Розслідування злочинів агресії, порушення прав людини та нападів на цивільне населення має на меті не лише притягнення винних до відповідальності, але й подання потужного сигналу міжнародній спільноті про неприпустимість порушень міжнародного права. Створення механізмів міжнародного судового переслідування, таких як МКС і спеціальні трибунали, є важливим елементом для забезпечення довгострокового миру та стабільності.

Однак процес правосуддя в умовах війни проти України стикається з численними викликами, зокрема політичними, юридичними та практичними. У зв'язку з відсутністю юрисдикції МКС щодо злочину агресії, створення спеціальних судових органів для розслідування дій росії є необхідним кроком для ефективного притягнення агресора до відповідальності. Водночас успіх цього процесу залежить від рівня міжнародної підтримки, співпраці між державами та здатності органів правосуддя забезпечити справедливий і неупереджений розгляд справ у глобальному контексті.

9. Важливим етапом у розвитку правової системи України стала ратифікація Римського статуту у 2024 році та імплементація його норм, зокрема тих, які стосуються злочинів проти людяності до КК України. Це дозволило Україні інтегрувати міжнародні стандарти кримінальної відповідальності у національне законодавство.

10. Таким чином, перспективи вдосконалення міжнародного правосуддя щодо злочинів проти людяності потребують комплексного підходу, який охоплює як юридичні, так і організаційні аспекти. Розширення юрисдикції МКС, посилення співпраці з національними судами, впровадження нових форм судочинства та використання сучасних технологій можуть значно підвищити ефективність правосуддя на міжнародному рівні. Важливим кроком є також зміцнення ролі прав людини та забезпечення справедливості для жертв злочинів проти людяності. Для удосконалення міжнародної правової системи необхідно подолати політичні та юридичні перешкоди та

створити єдину правову основу для боротьби з безкарністю. Впровадження цих реформ сприятиме не тільки покаранню злочинців, а й зміцненню стабільності, миру та справедливості на глобальному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Schabas W. *Unimaginable Atrocities. Justice, Politics and Rights at the War Crimes Tribunals*. Oxford University Press, 2012. 232 p.
2. Hochschild A. *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa*. London : Papermac, 1998. 366 p.
3. Bassiouni M.C. *Crimes against humanity in international criminal law*. 2nd ed. The Hague: Kluwer Law International. 1999. P. 72-87.
4. France, Great Britain and Russia Joint Declaration. May 24, 1915. URL: https://www.armeniangenocide.org/Affirmation.160/current_category.7/affirmation_detail.html.
5. Elorza A. Armenia: el primer genocidio del siglo XX. *El País*. 2015. 25 mar. URL: https://elpais.com/elpais/2015/03/06/opinion/1425671203_047091.html.
6. Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal, entered into force on 8 August 1945, 82 UNTS 279, Art. 6(c).
7. Schabas W.A. Problems of International Codification – Were the Atrocities in Cambodia and Kosovo Genocide? *New England Law Review*. 2001. Vol. 35. No. 2. P. 299.
8. deGuzman M.M. *Shocking the Conscience of Humanity: Gravity and the Legitimacy of International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press. 2020. P. 47-52.
9. Prosecutor v. Tadić, IT-94-1-AR72, ICTY, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, Para. 141.
10. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

11. Report of the International Law Commission. Seventy-first session (29 April–7 June and 8 July–9 August 2019). United Nations. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/243/93/pdf/g1924393.pdf>.

12. Sadat L.N. Forging a Convention for Crimes Against Humanity. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

13. Comments from the United States on the International Law Commission's Draft Articles on "Crimes Against Humanity" as Adopted by the Commission in 2017 on First Reading. URL: https://legal.un.org/ilc/sessions/71/pdfs/english/cah_usa.pdf.

14. COMMENTS ON ILC DRAFT ARTICLES ON CRIMES AGAINST HUMANITY. URL: https://legal.un.org/ilc/sessions/71/pdfs/english/cah_sweden.pdf.

15. COMMENTS AND OBSERVATIONS FROM THE REPUBLIC OF SIERRA LEONE on the International Law Commission's Draft Articles on Crimes against Humanity as adopted by the Commission in 2017 on First Reading. URL: https://legal.un.org/ilc/sessions/71/pdfs/english/cah_sierra_leone.pdf.

16. Schabas W.A. State Policy as an Element of International Crimes. *The Journal of Criminal Law & Criminology*. 2008. Vol. 98. № 3. P. 981.

17. Bassiouni M.C. *The Legislative History of the International Criminal Court: Introduction, Analysis and Integrated Text*, 1st ed.. New York: Transnational Publishers, 2005. P. 151-152.

18. Prosecutor v. Kunarac, Appeals Chamber, Judgment, 2002 ICTY No. IT-96-23/1-A, Para. 98, n. 114.

19. Murphy S.D. Fourth report on crimes against humanity. International Law Commission, Seventy-first Session, Geneva, 29 April – 7 June and 8 July – 9 August 2019. 139 p. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/046/19/pdf/n1904619.pdf>.

20. Murphy S.D. First report on crimes against humanity. International Law Commission, Sixty-seventh session, Geneva, 4 May – 5 June and 6 July – 7 August

2015. 88 p. URL:
<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/043/59/pdf/n1504359.pdf>.

21. Crimes against humanity: Comments and observations received from Governments, international organizations and others. International Law Commission, Seventy-first session, Geneva, 29 April – 7 June and 8 July – 9 August 2019. 166 p. URL:
<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/017/37/pdf/n1901737.pdf>.

22. Draft articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity, 2019. 13 p. URL:
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_7_2019.pdf.

23. Мануїлова К. Становлення та розвиток концепції відповідальності за міжнародні злочини, що порушують права людини. Академічні візії. 2023. № 17.

24. Grotius H. *De jure belli ac pacis libri tres*. Oxford : Clarendon Press, 1925. Vol.2 §40.

25. Dubler R. What's in a Name? A Theory of Crimes against Humanity. *Australian International Law Journal*. 2008. № 85. P. 85-107.

26. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю. Шемшученко, В. Денисов [та ін.] ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Академперіодика, 2017. Т. 2. 928 с.

27. Glendon M. *World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. Penguin Random House, 2001. 368 p.

28. Ignatieff M. Lemkin 's Word. *The New Republic*. 2001. URL:
<https://newrepublic.com/article/62613/lemkins-word>.

29. Luban D. *Theory of Crimes Against Humanity. Georgetown Law Faculty Publications and Other Works*, 2004. URL:
<https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/146>.

30. Graf S. *Humanity of Universal Crime: Inclusion, Inequality, and Intervention in International Political Thought*. Oxford University Press,

Incorporated, 2021. 256 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-humanity-of-universal-crime-9780197535707?cc=ua&lang=en&#>.

31. Macleod C. Towards a Philosophical Account of Crimes Against Humanity. *European Journal of International Law*. 2010. Vol. 21. № 2. P. 281-302.

32. Cassese A. *International Law*. Oxford University Press, USA, 2005. 612 p.

33. Crimes against humanity. URL: <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/law/uk-criminal-law/crimes-against-humanity/>.

34. Статут Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії від 22.02.1993 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU93375>.

35. Статут Міжнародного трибуналу щодо Руанди від 08.11.1994 р. № 955. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU94682>.

36. Statute of the Special Court For Sierra Leone. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/SCSL/statute-sierraleone.html>.

37. Statute of the Special Tribunal for Lebanon. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/da0bbb/>.

38. Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі. – Енциклопедія Голокосту. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/international-military-tribunal-at-nuremberg>.

39. Нюрнберзький процес / В. Н. Денисов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. – URL : <https://esu.com.ua/article-73855>.

40. Шурхало Д. Нюрнберзький процес: як судили нацистів. // Радіо «Свобода», 06.10.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nyurnberzky-protses-yak-sudyly-natsystiv/31494530.html>.

41. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. – Секретаріат Міжнародного кримінального суду: Відділ інформації та просвітницької діяльності, 2023. ISBN 92-9227-365-5.

42. Уроки та значення Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії. – ГУРТ, 27.12.2023. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/94120>.

43. Значення Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді для міжнародного судочинства. – ГУРТ, 28.12.2023. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/94143>.

44. Значення Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді для міжнародного судочинства та можливість застосування досвіду для України/. – Prostir, 28.12.2023. URL: <https://www.prostir.ua/?library=znachennya-mizhnarodnoho-kryminalnoho-trybunalu-po-ruandi-dlya-mizhnarodnoho-sudochynstva-ta-mozhlyvist-zastosuvannya-dosvidu-dlya-ukrajiny>.

45. Довгаль Д. Геноцид у Руанді: особливості вчиненого злочинства. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2015. №. 26. С. 162-164.

46. Голокост. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Голокост>.

47. Трансатлантична работоргівля. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Трансатлантична_работоргівля.

48. Депортація народів у СРСР. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Депортація_народів_у_СРСР.

49. Нацистські табори. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/nazi-camps>.

50. Війна в Іраку: брехня та порушення міжнародного права. URL: <https://www.dw.com/uk/vijna-v-iraku-brehna-ssa-ta-porusenna-miznarodnogo-prava/a-65048573>.

51. Невидимі жертви війни у Боснії і Герцеговині. URL: https://mil.in.ua/uk/blogs/nevydymi-zhertvy-vijny-u-bosniyi-i-gertsegovyni/#google_vignette.

52. Геноцид рохінджа. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Геноцид_рохінджа.
53. Брудна війна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Брудна_війна.
54. Апартеїд. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Апартеїд>.
55. Громадянська війна в Сирії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Громадянська_війна_в_Сирії.
56. Ісхакова А., Короваєнко П. Теракти 11 вересня 2001 року в документалістиці. Сходознавство. Актуальність та перспективи : матеріали доп. V Міжнар. наук.-метод. конф., м. Харків, 29 берез. 2024 р. : у 2 ч. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; уклад.: Н. В. Руда, Л. М. Ямпольська, І. А. Скразловська та ін. Харків, 2024. Ч. 2. С. 87-90.
57. Ткачук П. О., Скорич Л. В. Військові конфлікти в Кавказькому регіоні: візія української суспільно-політичної думки. С. 204-230. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-211-1-9>.
58. Шуміло О. М. Перспективи встановлення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо екоциду. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 5. С. 106-112.
59. Юрчишин В. Д. Допустимість та недопустимість інформації/доказів у Міжнародному кримінальному суді: основні положення. Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи. 2021. С. 152-156.
60. Юрчишин В. Д., Юрчишин В. Д. Докази та їх властивості у діяльності Міжнародного кримінального суду: основні аспекти. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття. 2022. С. 401-404.
61. International criminal court. URL: https://www.icc-cpi.int/fr/defendants?f%5B0%5D=accused_crime%3A324&page=4.
62. Огляди рішень міжнародного кримінального суду URL: <https://jurfem.com.ua/ohlyad-rishen-mks/>.

63. Україна ратифікувала Римський статут: в чому важливість та можливості. URL: <https://oporaua.org/viyna/ukrayina-ratifikuvala-rims-kiy-statut-v-chomu-vazhlivist-ta-mozhливosti-25339>.

64. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n4110>.

65. Політова Анна Сергіївна. Грушко Мальвіна Валеріївна. Юрисдикція міжнародного кримінального суду як спеціального суб'єкта протидії гендерно зумовленому насильству в умовах збройного конфлікту. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8\(38\)-529-540](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-529-540).

66. Радіо свобода. МКС видав ордери на арешт високопоставлених російських військових. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mks-order-viyskoviy-rf/32848822.html>.

67. рф скоїла безліч воєнних злочинів в Україні, включно з умисними вбивствами, тортурами, згвалтуванням і депортацією дітей – комісія ООН. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/897921.html>.

68. Юридична практика. Злочини рф в Україні: виклики щодо притягнення винних до відповідальності. URL: <https://pravo.ua/zlochyny-rf-v-ukraini-vyklyky-prytnennia-vynnykh-do-vidpovidalnosti/>.

69. Трофіменко Ірина Віталіївна. Перший вирок за ст. 438 КК над російським військовим - вбивцею Шишимаріним: щодо правової кваліфікації. URL: https://protocol.ua/ua/pershiy_sudoviy_protse_s_nad_rosiyskim_viyskovim_shchod_o_pravovoi_kvalifikatsii/.

70. Інна Кубай. Знущення з мирних жителів, катування та вбивства: які вирoki отримують російські загарбники за воєнні злочини на Київщині й чи будуть вони покарані. URL: <https://cripo.com.ua/vojna-s-rf/znushhannya-z-myrnyh-zhyteliv-katuvannya-ta-vbyvstva-yaki-vyroky-otrymuyut-rosijski-zagarbnyky-za-voeyenni-zlochyny-na-kyuivshhyni-j-chy-budut-vony-pokarani/>.

71. Радіо свобода. ОГП: прокурори зафіксували 316 фактів сексуального насильства, пов'язаного з війною. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ohp-seksualne-nasylstvo-statystyka/33137862.html>.

72. Максим Шевердін. Заочне кримінальне провадження: проблеми правозастосування. URL: <https://lcf.ua/news/zaochne-kriminalne-provadhennya-problemi-pravozastosuvannya/>.

73. Лілія Юрїївна Тімофєєва. Принципи кримінального права та їх реалізація в умовах війни. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.257510>

74. О.В. Трояновський. Міжнародна кримінальна юрисдикція в механізмі захисту прав людини. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdp_2011_61_58.pdf.

75. Сенаторова Оксана. Міжнародний кримінальний суд: в чому проблеми юрисдикції щодо війни в Україні та як їх вирішити? URL: <https://ihlaw.org/mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud-ukrayina/>.

76. Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах: науковці та практики обговорили на конференції у ВС актуальні питання. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1608750/>

77. Центр МГП-ПП. Міжнародний кримінальний суд: що це і яка його юрисдикція? URL: <https://ihlaw.org/mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud/>

78. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wschodnich : Uchwała of 15.07.2009 no. Monitor Polski 2009 nr 47 poz. 684. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20090470684>.

79. Commission on the Responsibilities of the Authors of War and on Enforcement of Penalties for Violations of the Laws and Customs of War. American Journal of International Law. 1920. Vol. 14. № 1-2. 176 p.

80. Kalshoven F. Reflection of the Law of War: Collected Essays. Leiden, 2007. 1100 p.

81. Arendt H. Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil. Revue Française de Sociologie. 1965. Vol. 6. № 1.

82. Crimes Against Humanity. URL: <https://iici.global/wp-content/uploads/2024/02/icls-training-materials-sec-7-cah1.pdf>.

83. Геноцид у Камбоджі. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Геноцид_у_Камбоджі.